

Рз 84(2=4112)
Д 534

Ю Р И И Д М И Т Р И Е В

ТИМКА-
КÖРМÖСТÖРДИНГ
ЈЕТКЕРИ

P2
Д 534

Ю. Д М И Т Р И Е В

ТИМКА — КÖРМÖСТÖРДИНГ JETКЕРИ

КУУЧЫНДАР

Горно-Алтайская
область
БИБЛИОТЕКА

ТУУЛУ АЛТАЙДЫН БИЧИКТЕР ЧЫГАРАП
ИЗДАТЕЛЬСТВОЗЫ · 1963

202380 ✓

84(2=411.2)
Д 534

БАЖАЛЫКТАР

Тузалу куш	3
Тимканын жастыра билгени	11
Тимка — айыл көрмөстөрүнүн жеткери	17
Тенгеринин текези	22
Карл ла Галя	30
Димка, Ромка ла тармачы	40
Көктөштин сыйы	47
Кара бака	55

ДЛЯ МЛАДШЕГО И СРЕДНЕГО ШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

Юрий Дмитриевич Дмитриев

ТИМКА — ГРОЗА ДОМОВЫХ

На алтайский язык перевела Табакова З. И.
Рисунки В. Кулькова перерисовал Н. Брюхов

Редактор *З. С. Суразакова*
Художественный редактор *И. И. Митрофанов*
Технический редактор *М. И. Тихиеков*
Корректоры *А. М. Борбурев* и *М. Г. Каланакова*

Сдано в набор 1/XI 1962 г. Подписано в печать 4/VI 1963 г.
Бумага 70×92¹/₁₆. Физ. п. л. 3,75. Усл. п. л. 4,387. (Уч.-издательских листов 2,85).
Заказ № 2750. Тираж 1000 экз. Цена 10 коп

Горно-Алтайское книжное издательство, г. Горно-Алтайск,
пр. Коммунистический, 44. Типография № 15, г. Горно-Алтайск,
проспект Коммунистический, 25.

ТУЗАЛУ КУШ

Тимка он эки-он үч жашту уулчак. Ол жатпанак сынду, таларкак, кыскарта кестиртип алган чачту. Тимка деремнеден беш беристе кирези ыраак турган кичинек турачакта адазыла кожо жадып жат. Агаш аразындагы бастыра жолдорды, жуукаларды ла ак жерлерди Тимкадан артык билер кижиге жок. Ол тунде де, тусте де, жагмырлу да, жотконду да ойдо агаштын аразында бир де коркыбай жүрүп, жолдон качан да аспайтан. Тимка куштардын уйаларын ла түлкүлөрдүн ичеендерин көп билер, жүзүн-башка аңдарды изинен ле куштарды үндеринен жакшы танып билер.

Баштапкы ла катап мен оны эртен тура эрте магазиннин жанында көргөм. Ол колдорун жүктөтүп алган, ачык эжиктин жанында туруп, Семён таадактын кайдан да төмөрттинен угулып турган арбыжын тындап турды.

— Көрсөгөр, арбанып турганын — деп, Тимка арбыш угулып турган жер жаар кекиди.

— Ол неге арбанат? — деп, мен сурадым.

— Подвалда камоктор — деп, Тимка көп сөс жогынан каруузын берди.

Ол, байла, көп сөс айдарын сүүбөс кижиге болор. Тимка мында база бир эмеш турала, ошон бурылып, бойынын керектерине жүрө берди.

Эртенгизинде мен оны база ол ок жеринде турганын көрдүм. Эмди ол жагыска эмес болгон, онын жанында бир кан-

ча бала турды. Семён таадак подвалдын эжигин ачып турарда, олор бастыралары оны јилбиркеп ајыктагылап турды. Подвалдан кискенин мааражы угулып турган. Подвалдын эжиги ачыла ла берерде, онон једеен сары киске чыга коноло, јыраалардын аразына кире берди. Балдар каткырыжа берди, Семён таадак дезе колдорын јайа тудуп, бажын кунукчылду јайкады.

— Је нени айдазын? — деп, ол кискенин кийининен ары көрүп, айтты, — андый јаан бойынча . . .

— Коркыды ба? — деп, мен јилбиркеп сурадым.

— Коркыр да — деп, та меге коптонып, та кискени актап тургандый, Семён таадак каруузын берди. — Мында не болуп турганын көрзөгөр.

Мен подвалга тўжўп јадала, једеен камокко арай ла базып ийбедим.

— Керек дезе улустан да коркыгылабай барган — деп, Семён таадак ўшкўрди. — Олорды мылтыкла да адып ълтўргедий. Оны јок көп шок јетиредилер.

Олор чын да јаан шок јетирип јат. Ол керегинде меге магазиннин заведующийи де, садучылар да куучынады. Јеткер база незинде дезе, камоктор көптѡп ѡзѡлѡ, подвалдан магазинге, онон колхозтын алмарларына да көчѡрдѡн маат јок болгон. Ол тужунда тын јаан да јеткер болордон ајабас.

Колхозчыларга бу јеткерден айрыларга болужым канайда јетирейин деп, мен кере тўжўне ле санандым, Тимка керегинде дезе чек ундып салгам. Је јаан удабай ол бойы једип келди.

— Кѡрдигер бе? — деп, мен энирде суудан јанып клееримде, ол мени токтодып айтты.

— Кѡрдим — деп, мен каруун кунукчылду бердим.

— Андый керек ого! — деп, Тимка кату айтты.

— Кемге ого? — деп, мен неме ондобой сурадым.

— Семён таадакка. Кўнзеген болзом, мен бастыра камокторды јоголтып салар эдим. Је сыранай да јоголтпозым.

— Јоголтып болорын ба?

— Эйе!

— Јоголтпозым дейдин бе?

— Јоголтпозым.

— Андый ба — деп, мен Тимканы колынан јединип алып экеле, карымнын үстүне бойумла коштой отургузып алдым. — Ненин учун јоголтпоско турун?

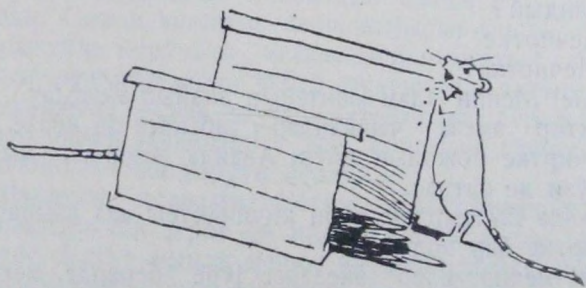
— Семён таадак подвалдын учун карууна турар — ол каруулчык — деп, Тимка кунукчылду каруун берди. — Оны каруузына тургуссын.

— Семён таадакты каруузына тургуссын деп күүнзеп турун ба?

— Оны каруузына тургуссын деп турум. Ол менин бштүүм.

Тимканын онон арыгы куучынынан мен мындый неме билип алдым. Былтыр деремнеге јаан мечиртке учуп келген. Семён таадактын туразынын үстүне отурып алала, ол эде берген. Бир катап этти, экинчи, үчинчи... Мечирткенин эткенин угарга коркушту — анчадала тунде агаштын аразында уксан, эдинге соок јайылар. Деремнеге мечиртке келзе, јеткер болор дейтени албатыда, байла, онын учун табылган болор. Онын учун Семён таадак туразынын үстүнде мечирткенин эдип отурганын угуп ийеле, сүреен тын коркый берген.

— Јеткер болор! — деп, ол кыйгырып чыкты. — Менин турам күйер эмезе магазинди тоногылап барар.

Мылтыкты ала койоло, адып ийди. Мечиртке туранын жабынтызынан жылбырап түже берди.

— Ол өлгөн дө кушты колына аларга коркыган — деп, Тимка жүрексиреп куучынын божотты.

— Ол ло учуралдан бери Семён таадак сенин өштүүн боло берди бе?

— Эйе — Тимка каруун береле, кожуп көдүринилү айтты. — Тузалу тындуларды өлтүрүп тургандар бастыралары менин өштүлерим. Мечирткелер, билереер бе, кандый тузалу куштар?

— Билерим, Тимка, же эмди мен өскө неме керегинде сананып турум. Семён таадак жастыра эткен, онызы жарт. Же керек онызында

эмес... Бот сен Семён таадактан өчинг аларга жадын. Чынын алып көрөр болзо, не болуп жат? Таадак камоктор учун каруузына турбас. Чыгым государственого болор... Сен дезе оморды жоголтор эп-арганы билип, бу сенин керегин эмес деп унчукпай жадын.

— Ол кандый эп-арга слер билереер бе? — деп, Тимка мен жаар энчейип сурады.

— Кандый?

— Мечиртке!

— Мечиртке?

— Эйе! Менин адам жаантайын анайып эдип жат. Погребте камоктор эмезе чычкандар табылып ла келзе, — түндө анаар мечиртке божодып ийер. Анайда эткенде, чычкандардын бирүзи де артпас.

Тимкада былтырдан бери кичинектен ала азырап турган эки мечиртке бар болтыр.

Тимка мечирткелер экелерге жүре берерде, мен Семён

таадакка киреле, ого бистин планыбыс керегинде куучындап бердим. Же таадак жагыс ла колдорула жагып турды.

— Бу слер кайтыгар! Кискелердин чыдалы жетпей турганда, ол јескинчилү куш оморды канайып та болбос ине! Ого үзеери өскө јеткер экелерден маат јок.

Канайып ла айдып, мен Семён таадакты сөскө кийдирип болбодым. Учында магазиннин заведующийиле куучындажарга келишти.

Онон, карануй кире берерде, өрүп эткен јаан корзиналу Тимка келди. Семён таадак подвалды ачала, бу керекке ол чек киришпей турум тегендий унчукпай тууразында турды. Же Тимка ого ажару салбады. Ол подвалга тўжеле, бир минуттын бажында куру корзиналу ойто чыгып келди.

— Эртен эртелеп келектер — деп, ол меге шымыранып ийди.

Је мени јакарбаза да кем јок болгон, мен бойым тан адарын јүк арайдан ла сакып алдым. Мен бу керекке јарт бүдүнбей, аланзып тургам. Мечирткелер керткиндерди јип туратандарын мен билетем. Же подвалда омор андаар ба, андый көп камоктор оморды коркыдып ийбес пе?

Күн чыккалакта, мен качан ок туруп алдым. Семён таадак мени сүүнчизи јок уткыды, мындый эрте подвалга неге баратан деп арбанып турала, онын кийининде кийинип, тўлкүүрлерин алала, үйден чыкты. Же бис канайда да эртелеп келген болзобыс, Тимка качан ок магазиннин јанында болды. Ол нөкөрлөриле кожо подвалдын эжиги јаар энчикпей көрүп турды. Сомок калырап, эжик кыјырап ачыла берерде, Тимка карануйда көрүнбей калды. Бир минуттын бажында ол бойынын мечирткелерин чебер тудунганча чыгып келди.

— Је кандый? — деп, энчигип болбой мен сурадым.

— Слер барып көрзөгөр! — деп, бойынын сүүнгенин жагырып болбой, Тимка каруун берди.

Мен балдарла подвалга тўштим. Электрический фонариктин жарыгына бис јерде он кирези өлгөн камок јатканын көрүп ийдис. Киске мынан ненин учун аайы-бажы јок коркыйла, чыгара мантаганын мен эмди ле јакшы билип алдым—

мындый эки ле камок кискени блтүре тудуп салар эди. Подвалда десе камоктор сүреен көп болгон.

— Кандый эмтир? — деп, мен подвалдаг чыгып ла келеримде, Тимка сурады. Же мында ла кожуп айтты:

— Мен нени айткан эдим?

— Акту сөзим айдадым, мен мындый болорын билбегем де — деп, мен жартын айттым. — База бир-эки тўнге мечирткелеринди артыссаң.

— Мен артыргызып та салар эдим — деп, Тимка көстөрүн сүмелү сыкыйтып ийди — жаңыс кем-кем жыга адып салбазын деп коркып жадым.

Унчукпай турган Семён таадак мында тамагын жарыдып алала, жууктай басты.

— Мындый болотонун кем билген — деп, ол кемзингендий айдып, карманын жоктоп көрди. — Бу куштарга жиирге нени-нени берейин бе?

— Олор тойу — деп, Тимка айдып, подвал жаар кекип ийди. Ол мечирткелерлү корзиназын ийинине салып алды.

— Эңирде келерим, мечирткелеримди база экелерим — деп, Семён таадактын жанынча өдүп браадала, Тимка айтты.

— Кайда бер, апарыжып берейин. Апарарга уур болбой кайтсын? — деп, Семён таадак Тимканын жардынан тудуп айтты. — Эмезе эңирге жетире менин айылыма апарып салалы.

Тимка токтой береле, ол жаар көрөлө, каткы жогынан айтты:

— Жеткер болотонун белгелебес пе?

— Же, болорсеге — деп, таадак корзинаны алып, колыла жагып ийди.

Тимка кайа көрөлө, кем де укпазын деп, араай айтты:

— Бу куштарды мен кайдан алганымды биле-реер бе? Былтыр слер аткан мечирткенин уйазында онын балдары артып калган. Олор анда арай ла торолоп өлгүлөп калбаган, же мен оларды таап алала, азырап алгам.

Семён таадак каруузына Тимкага нени айтканын угуп болбодым:

олор качан ок таадактын тура-
зынын сенегине чыгып брааткан
эмтир.

Бир канча күн өткөн соңын-
да, мен Семён таадакка туштай-
ла, керектер кандый деп сурадым.

— Чек жоголтып салдыс —
деп, таадак каткырынып айтты.
— Мечирткелер жакшы иштен-
гендер — деп, ол бир эмеш са-
нанып турала, айтты:

— Мечиртке тегин жерге эде-
тен эмес турбай. Ол чычкандар-
дын жыдына учуп келип жат. Жар-
тап айтса, чычкан көп болгон
жерге келет. Же камоктор ло чыч-

кандар көп болгон жерде жеткер болотону жарт. Онын учун ме-
чиртке келзе, жеткер болор деген куучыга бүдүп, оны өлтү-
ретендери ол ине.

Ол, байла, Тимканын айтканын эске алынып, бир эмеш
унчукпай турала, онон ары айтты:

— Бир чычкан жылына килограмм аш жип жат. Бир ме-
чиртке дезе жылына мун кире чычкан жип жат. Анайдарда, ол
бир тонна аш корулап алып жат. Бот сеге арифметика... Же
меге барар керек — деп, Семён таадак кенетийин мендей
берди. — Уктын ба, коштой турган деремнеде кем де мечиртке
өлтүрө аткан. Онын уйазын барып бедреп көрөр керек, бал-
дары арткан болбозын. Өлүп калгылаар ине. Ачынчылу. Ту-
залу куш! — деп, ол меге колыла жангып ийеле, агаштын ара-
зы жаар басты, анда оны Тимка сакып турган.

ТИМКАНЫҢ ЈАСТЫРА БИЛГЕНИ

Ол жылда јас соок болгон, јай башталарда дезе бир канча јут күндер турган, ол өйдө мен айылымнан да чыкпагам. Тимканы ла онын нөкөрлөрүн мен бу күндерде көрбөдим. Бир катап менин көзүмгүмнүн јанынча Тимканын нөкөри Серёжа жүгүргенче өткөн. Мен оны токтодып алдым. Серёжка кайдаар да мендеп турган болгон, је андый да болзо, ол көз-нөктинг јанына базып келеле, јерине токунап туруп болбой, бир ле јерге тепсенип, балдар кыраларга кадаарга сыраалар белетеп јат деп айтты. Ол сырааларга керткиндерди јийтен барынтычы куштар отураар.

— База бис јерге көмүп салган конустар тапканыс — деп, Серёжа куучынын божотты.

— Ол кандый андый көмүп салган конустар болотон?

— Былтырғыдый ок. Јангыс ол тужунда бис экүни таап, казып алганыс, эмди дезе ума јок көп!

Серёжанын онон арыгы куучынынан мен мындый неме билип алдым: былтыр күскиде балдар агаштын јаказында та неге де оро казып турала, ат-конустар таап алгандар. Јыл-

дын ла жаскыда ла жайгыда оморды балдар агаштардын жалбырактарында көрөтөндөр, же жердин алдындагыларын бир де катап көргөлөктөр. Кем де кокурлап, „бу сөбгин жууп салган“ конустар деп айткан, онын кийининде удабай ла бу кичинек учурал ундылып калган. Же катап ла жас келди, балдар учурал болуп жердин алдынан база ла сүрекей көп ат-конустар таап алдылар.

— Тимка ол керегинде нени айдат?

Серёжка ийиндерин кызынды.

— Сонгында айына чыккайыс, эмди бош жок деп айдат.

Ат-конустар керегинде Тимка жакшы билбес деп, мен билип алдым. Серёжка жүгүрө берди. Мен дезе Тимкага бардым. Же Тимка үйде жок эмтир, ол жалаңда болгон, онын ары дезе, энезинин айтканыла болзо, коштой деремнеде жаткан эрезине барар. Ойто ол эртезинде ле жанар.

Эртезинде эртен тура күн чалып, тал түште качан ок жерди сүрекей тын изидип ийди. Менин сууга барып эжинер күүним келген. Же тын күүнзегем де болзом, эжинерге барбадым, күн эмеш жабызай берерде, мен катап Тимкага бардым. Ол мени көзүңкөткөн көрүп ийеле, удур жүгүрүп келип, нени де куучундай берди. Же мен оны укпай, балдарды жууп, бастыраларын менин айылыма баштап экелзин деп сурадым. Тимка менин айткан үнимнен кандый да керек боло бергенин билип ийеле, түргөн кийинип алды, онын кийининде бис экү деремне жаар ууланып, эрмектешпей база бердис.

Эгир кире берерде, кейде кандый да кичинек кара точкалар күүлежип учкулай бердилер. Ат-конустар эгирде узак учкулабай жат— бир-эки ле частын туркунына учадылар, же бу өйдөги омордын андый тын шакпыражып учкулап турганын кичи аярбай калбас.

— Мындый көп ат-конустарды баштапкы ла катап көрүп жадым — деп, Тимка учунда айтты. — Омор бу жыл ненин де учун орой учкулап баштагылады. Июнь ай ине . . .

— Жас соок болгон — деп, мен каруун бердим.

Бир кезек ой унчукпай бардыс.

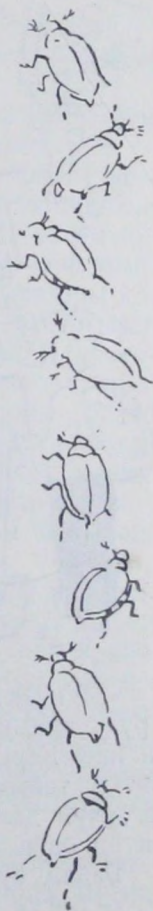
— Билереер бе, бис бу конустарды жердин алдынан тапканыс — деп, Тимка база катап айтты.

— Билерим — деп, мен бажым кекидим. — Шак онын керегинде бис эмди куучындажарыбыс.

Качан бис деремнеге кирип келеристе, Тимка уулчактар жуурга барды, мен десе — айылыма. Же мен үйге кирип ле келеримде, сенекте улустын базыды, онын кийининде эжикти араай токулдатканы угулды, оной Тимка да онын нокорлори кирип келдилер.

Куучынымды мен „жерге комуп салган“ конустан баштадым. Ол конусты жерге кем де комбогони жарт. Керек мындый болуп жат. Ат-конустын тижизи бойынын жымырткаларын жердин алдына салып жат, бир канча неде ле эткон согында, олодон личинкалар будуп жат — оло сарызымак-ак курттар, жылдын жыл ойлоринде оло жердин кыртыжынын усту ги кыбында жаткылап жат, кышка десе жерге тереңжиде кирип жадылар. Баштапкы жай личинкалар чиринтиле, база олдонинг оок тазылдарыла азыранып жат, онын учун оло жаан каршу жетирбей жат. Же экинчи жайда личинкалар жаш агаштардын тазылдарын жип жадылар. Учунчи жайда десе оло жаанап, узуну 5—6 сантиметрге жедип жат. Учунчи катап кыштайла, ол личинка оо баштап куколка (курт) болуп кубулала, онын кийининде, бир-эки айдын бажында, конус болуп кубулат. Же жаш конус жерден чыкпай, келер жаска жетире жердин алдында жадат. Шак андый конустарды балдар жердин алдынан тапкылап алгандары ол.

Ат-конус жердин алдынан жаскыда, коп сабазында май айда, чыгып жат. Жас соок болгондо, конустар жердин алдынан июнь, кезикте июль да айда чыгып жат. Коп сабазында

олор 30—40 күн учуп жат, соок
өйлөрдө—онон до узак. Конгу-
стар аспактын, дубтын, терек-
тин, талдын, жыраалардын ла
анчадала кайыңнын жалбырак-
тарын жип жат. Же андый да бол-
зо, конгустардын жетирип тур-
ган каршузы, олордын личин-
каларынын жетирип турган кар-
шузына көрө, тын жаан эмес.

Конгустардын личинкалары
кезикте мундар гектар агаш
жоголтып жат.

— Мында бастыразында
мен бурулу!— деп, кенетийин
Тимка чыдажып болбой айтты.
— Мен бурулу!— деп, ол ка-
тап айтты.

— Акыр, Тимофей, токто—
деп, мен оны колынан тут-
тым.— Ненин учун сен бурулу?

— Мен эмей база! Ол кар-
гышту курттарды бис жердин
алдынан бытыр тапканьс...
Биске олорды... Же мен билбе-
гем ине! Жылдын сайын учку-
лап жат... Мында десе...

— Уксан, Тимка,— деп, мен оны токтоттым.— Сен
бурулу эмезин. Сенин билбегенин жарт. Айла, кем де билбе-
ген ине. Керек незинде десе, ат-конгустар өйлү-өйинде тын
көптөн табыладылар. Оны озолодо билип алар арга жок, не-
нин учун десе, неден улам кезикте олор андый сүреен тын
көптөн өзүп жатканы эмдиге ле жарты жок.

Байла, бу Тимканы эмеш токунадып ийген.

— Биске эмди нени эдер керек?

— Озо баштап, аданга барып айдып кой. Ол айдатан жерге

айдып салзын, онын кийининде ойди калас өткүрбей, барып конустарла жуулажалыктар.

— Олорды бис тударыс па? — деп, Алёша — Тимканын нёкёрлөринин эн ле кичинеги сурады.

— Эйе — деп мен күлүмзирендим, — олорды тударыс.

— Олорды бис көп тудуп болбозыс ине — деп, Серёжка неге де ачынган аайлу чөйө айтты.

— Олорды бис аңылу эп-аргала тударыс. Бир канча мун конусты аланзу жок тудуп аларыс. Эрте баштаарыс.

Эрте тура, таң жаңы ла жарыырда, мен көзнөктинг ары жагында араай куучындажып турган үндөр угуп ийдим — балдар качан ок жуулыжып алала, мени сакып тургулаган эмтир. Андый эрте турарга керек жок то болгон болзо, же мен шыйдынып алала, балдарга чыгып келдим. Олор бастыралары көнөк-санакту эмтир. Кезиктери какпакту сабат тудунгылап алыптыр, кезиктери чыйрак бөстөң эткен таарларлу, кезиктери узун шыйдамдарга саптап алган, бойлары жазаган крючокторлу, агаштардын терезин сыйрыбаска олорды бөслө ороп алыптырлар. Арткандарынын колында түрбектеп салган простынялар эмезе брезент болгон. Кыскарта айтса, менин берген жакылталарымды балдар чын-чике бүдүриптир.

Ойди темей өткүрбей, бис конустар анчадала көп болгон жерге, кайын агаштын аразына, бардыс.

Менин балдарга айдып берген конустар тудатан эп-аргам жаңы эмес болгон, оны тапкан кижини мен эмес, онызы жарт. Ол эп-арга мындый. Агаштардын алдына бөстөрдөн жайала, ого конустарды түжүрө силкип жат. Чичкечек агажактарды колло, жоондорынын будактарын крючокло ээп, силкип жат. Керектинг учуры незинде десе, эрте тура эрте конустар, соокко тонуп калала, учкулап болбойдылар. Онын учун олор жерге түшкүлөп жат. Түште, качан күн изип келгенде, конустар учкулай берет.

Бистинг иш башталганынан ла ала бис мындый эрте турганыс тегин эмес деп билдис. Конустар бөскө, горох чылап, төгүлип турдылар.

Балдар жылгыр, нак иштегилеген. Кезиктери агаштарды силкигенде, кезиктери түшкен конустарды сабатка жуунадып, таарга ургулап турдылар. Жилбиркеп иштегениске бис күн изип келгенин де болгобой калдыс, бу тужунда конустардын көп сабазы бистинг жайган бөскө түшпей, түйметтиреле, коштой турган агаштарга учуп барып, отургылап турдылар. Биске ижисти токтодорго келишти. Жууп алган конустарды бис изүү суула быжырала, деремнеге апарып бердис, анда бистинг конустарысты такаалар, кастар ла чочколор маказырап жип салды.

Бу күн ле онын кийининдеги күндерде бис канча конус жоголтканысты мен билбезим. Же бир мун эмес, керек дезе он до мун эмес, оног чик жок көп болгоны жарт. Бис канча кирези жаш агаш корулап алдыс болбогой!

Бир канча күннинг бажында городтон каршулу курт-конустарла тартыжатан улус келип, ат-конустарла тартышкылай бердилер.

ТИМКА — АЙЫЛ КӨРМӨСТӨРИНИНГ ЖЕТКЕРИ

Керектерим бүдүрүп, мен деремнеде орой күске жетире жүрүп калдым. Мында мен база бир жылбүлү немеге учурадым.

Бир катап эртен тура меге тышкартынан табыш угулды. Кириестеге чыгып келзем—меге удура Арина жаанак клеетти.

— Уктыгар ба? — деп кышкырды. — Бистинг деремнеде айылдын көрмөзи табылыптыр!

— Кандый андый айылдын көрмөзи?

— Аттын кажаганында — деп, Арина жаанак меге кыйгырып ийеле, оноң ары жүгүре берди.

Мен аттын кажаганы жаар бастым. Жолой меге Тимка же-
дижип алды.

— Айылдын көрмөзи керегинде уктыгар ба?

— Сен база уктын ба? — деп, мен күлүмзирендим.

— Арина жаанак бастыра деремнеге анайда жарлап салган.

Аттын кажаганынын жанына жууктап келдис. Анда качан ок улус жуулып калган турдылар.

— Айылдын көрмөзин көрөргө жараар ба? — деп, мен айттым.

Конюх меге каруун берди:

— Бот слер каткырып жадыгар, айылдын көрмөстөри—ол төгүн неме деп, мен бойым да билерим ле, же андый да болзо...

Бу мындый болгон. Эртен тура аттын кажаганын ачала, көрөр болзо, эки ат, түниле олорды минген чилеп, терлеп, ак

202 380

көбүк болуп калган тургулады. Конюх арып-чылап калган аттарды көрүп кайкап турарда, онын жанынча Арина жаанак өдүп брааткан.

Аттын кажаганы жаар ол карап көрөлө, аттарды көрүп ийди, онон сурады:

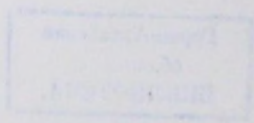
— Кем оларды анайда арыда минген?

— Олор кажаганда турганда, оларды кем минетен.

Арина жаанак ол ло тарыйын айдат:

— Айылдын көрмөзи! Чып-чын! Ол түниле аттарды кыйнап жат, база кем деп туругар. Мен билерим ине.

Онын соңында карганак айылдар сайын жүгүрө берди. Бис бу солунды угуп, аттарды көрөлө, жүрө бердис. Де-

ремнеде дезе, Арина жаанак айылдын көрмөзін көргөн деп, куучын жайылды. Ол сагалду, тумчугынын үйттеринен буу чыгып жат, көстөри күйүп тургандый...

Тимка тың чугулданды.

— Мен бу керекти анайда артыргыспазым — деп, ол айтты. — „Айылдын көрмөзін“ тудуп аларым. Байла, аттарды кем-кем туйка алган болор.

Ол балдарды жуула, олордо куучындашты, эртенгизинде дезе таң жаңы ла жарый берерде, бастыралары качан ок аттың кажаганынын жанында турдылар. Конюх келди. „Сомок јеринде болтыр, јерде кандый да ис јок, аттар дезе терлеп, ак көбүккө түжүп, јалдары ла куйруктары чиймелип калыптыр, көстөрин кылайтып, кулактарын кызынып турдылар. Арина жаанак дезе качан ок мында једип калган туру.

— Ага, мен айттым ине, слер бүтпей турганаар!

— Акыр — деп, Тимка аланзу јок кату айтты. — Ол көрмөсти көрөрис.

Энирде Тимка ла база эки уулчак аттардын кажаганында јажынып алала, сакый бердилер. Байла, бир, ол эмезе эки час өдө берген болор. Кенетийин угуп јаткылаза, бир ат энчигип болбой, туйгактарыла полды чапчий берди. Уулчактар коркый бердилер.

Ат бир минутка токунай берди, онын кийининде база ла туйгактарыла чапчып, тепкилене берди, Тимка фонарин карманынан чыгарала, күйдүрип ийерде, кичинек чыйрак аңычак аттың сыртына калып чыгала, онын мойнына кырлап барып, бажына једеле, оноң кормушкага калып ийгенин балдар көрүп ийди.

— Бу токтонок! — деп, Тимка арай ла кыйгырып ийбеди. — Бис эртеден канайып оны билбедис не? Арина јаанакка куучындап берзевис, каткы болор!

Je Арина јаанак балдарга бӱтпеген.

— Тӱгӱне ле куучындабагар! — деп, балдар ого токтонок керегинде куучындап берерде, ол колдорыла жагып айтты. — Токтоноктор кандый, айылдын кӱрмӱстӱри кандый болотонун мен билбезим бе?

Балдар чакпы тургузып, анычакты тудуп алала, жаанакка экелип кӱргӱзерде ле, ол сӱс блаажарын токтотты.

— Чын, токтонок — деп, туттурган анды жазап айкап кӱрӱлӱ, жаанак учында айтты, — жагыс ол ненин учун...

— Бот онызы ӱскӱ куучын — деп, Тимка кӱлӱмзиренди.

Мында ол токтонок аттын кажаганына не керек кирип жатканын, канайда ол аттарды кыйнап турганын Арина жаанакка куучындап берди. Кӱскиде чычкандар улус жаткан айыл-журтка жууктайтан эмтир: жаландардан ла агаштын аразынан олар алмарларга, кладовкаларга, аттын кажагандарына келип жадылар — мында ологро жылу да, бойлоры да тойу. Чычкандарды ээчий токтоноктор келип жат. Токтонок — барынтычы ан, онын эн ле жакшы деген курсагы — чычкандар. Бир кӱнге ол он, кезикте он беш керткинди ӱлтӱрип, жип салар аргалу. Чычкандарды тудуп аларга эптӱ болзын деп, токтонок аттын ӱстӱне чыгала, онын сыртыла, мойыныла кырлап барып, бажына чыгып алат, оноортон аттардын сулазын уурдап турган чычкандардын ӱсти орто кенетийин калып тӱжет. Токтонок бир тӱнге аттын ӱстӱле кӱп катап кырлап ӱдӱп, оны курч тырмактарыла кычыкайлап тырмайт. Ат жескинип, туйлап турганы ол ине. Кезикте ат тӱниле туйлап ла чакпыланып конот.

— Токтонок — сӱреен тузалу ан ине — деп, Тимка бойынын куучынын божотты. — Je качан ол такаалар тударга потпушка ӱмезе аттын кажаганына кирзе, ол тужунда оны тудуп алар керек.

— Эмди оны канайдарыс? — деп, Арина жаанак сурады.

— Агаштын аразына ырада апарала, агыдып ийерис.

Балдар анайда ок этти.

„Айылдын көрмөзиле“ болгон керек анайда божоды.
Анан ла бери Тимканы „айыл көрмөстөринин жеткири“ деп
адагылап салдылар.

ТЕҢЕРИНИҢ ТЕКЕЗИ

Бир катап бис Тимкала экү журттан ыраак жок жаткан кургак жадыктын үстүне отурып, жуугындагы агаштар жаар көрүп салып, араайынан куучындажып отурдыс. Сакыбас жанынан биске Арина жаанак басып келди. Сабарын эрдине жаба тудуп алала, ол нени де тындап, тым тура берди. Бис база тындай бердис, же энирдеги табыштардан: уйлардын мөөрөжинен, колодецтин агаштары кыжырашканынан ла ийттердин үрүжинен өскө, биске не де угулбады; агаштардын аразынан туннинг кандый да кужынын үнденгени угулып турды.

— Не? — деп, Тимка кабактарын көдүрүп сурады.

— Акыр, сакып ал — деп, Арина жаанак үнин жабызадып каруун берди. — Эмди ле ол база катап кышкырап.

— Кем „ол“, Арина Петровна, агаштардын көрмөзи бе?

— Же көрмөс керегинде меге айтпа — деп, жаанак ачына берди, — кандый да көрмөстөр жок деп, мен билбезим бе? Же бот угугар, база ла куркулдай берди!

Чындап та, бис кандый да сан башка уркурап турган табыш уктыс — „уррр... оррр... орррр...“ Кезикте ол табыш чичкерип „эррр... эррр...“ деп угулат. Бир үч минуттын бажында табыштар жоголо берди.

— Же мен нени айттым! — деп, Арина жаанак сүүнчилү шымырана берди. — Уктыгар ба?

— Уктыс — деп, Тимка ийиндерин кызынды. — Же не болды?

— Слердинг бир-бирүгер мылтык алала, ол уркурап турган немени адып ийетен болзо.

— Бу слер кайттыгар, Арина Петровна! — деп, Тимка керек дезе отурган жеринен тура жүгүрди. — Слер нени айдып турганаарды билип тураар ба?!

— Мында незин билбейтен? — деп, Арина жаанак эрдин тарынгандый тиштенип ийди. — Жүүлгек эмезим. Эртен тура көрөринг, бир канча эчки саалып калган болор.

— А слер онын эчкини ле уйды саап турганын көрдигер бе? — деп, Тимка чуулын билдирбеске албаданып сурады.

— Оны көрбөгөм, төгүндебезим. Же ол, кулугур, эчкилердин ортозында сырагай ла буттарынын алдынча ары-бери учуп турганын бойымнын көзимле көргөм. Же оозы онын кандый дейзин! Ого андый оос не бүтти не! Желинди оозына бүткүлинче сугуп аларга бүткен болор!

— Же онызы... Эх! — деп, Тимка жагыс ла колыла жагып ийди.

— Же бот, „эх“ деп айдардан өскө, сен нени де айдып болбой жадын — деп, Арина жаанак күлүмзиренеле, деремне жаар бурылып, жүре берди.

Олор не керегинде куучындажып тургандарын ондоп аларга албаданып, мен олордын куучындашканын жилбиркеп уктым, же нени де ондоп болбодым.

— Бис тенгеринин текези (козой) керегинде — деп, менин санаамды билип ийгендий, Тимка айтты, — куш керегинде куучындашканыс. Ондый куш керегинде уктыгар ба?

— Уккам ла, же, чынын айтса, качан да көрбөгөм. Айса, көргөм дө болзом, же ол кандый куш болгонын билбегем.

— Же мында көрөригер. Бисте тенгеринин текелери көп.

Мында, Тимканын сөстөрүн керелеп тургандый, карачкыдан тапту жаан куш табыш жок учуп чыгып келди. Бистинг жаныбысча учуп өдөлө, куш туура кезем бурылып, карагуйда көрүнбей калды. Бир канча секундтын бажында ол катап ла көрүнүп келди, эмди ол эмеш ыраак болды. Эмди мен онын учужын, сагыбас жанынан кезем бурылып учатанын, кенетийин

төмөн түжүп, анайда ок кенетийин өрбө учуп чыгатанын жакшы аяктап көрөр аргалу болдым.

— Көрзөн, канайда ойноп жат—деп, куштын учужын аяктап көрүп, Тимкага шымырандым.

— Ол ойнобой жат—деп, Тимка каруун берди,—түндө учатан курт-конустарды тудуп жат.

Куш база ла карагуйда көрүнбөй калды, онын кийининде онын куркулдаганы угулды.

— Отуруп алды—деп, Тимка жартады,—учуп браадала, ол качан да уркурабай жат.

— Арина жаанак мында эчкилер керегинде нени айтты...

— Же—деп, Тимка кыртыштанып, колыла жагып ийди.— Билереер бе, бу куштар түндө эчкилер саап алатан деп, качан да улус тапкан...

— Кандый шүүлтези жок неме эди—деп, мен ийиним кызынып айттым.— Мындый немени кем таап турат не?

— Кем де таап айткан эмей база—деп, Тимка, жаан кижичилеп, күлүмзиренди.— Күдүчилердин кемизи-кемизи кижинин эчкизин саап алар, же онын кийининде оны кем сааган деп айтсын? Бот бойлорынын килинчегин кушка салып жадылар, ол жаантайын үүр малдын жанында учуп жүрөт ине. Онын учун ол сааган деп айтса, келижип калар. Кушта десе тил бар эмес, ол актанып болбос. Бот онын учун оны орусла козодой деп адап салгандар. Ол малдын жанында көгөндөр лө сайгактар бедреп учуп жүрөт. Олор онын курсагы. Онын оозы ненин учун жаан десе, түндө учатан бир кезек курт-конустар жаан болуп жат. Тенгеринин текези сүреен тузалу **куш. Ол кушты** атпай, карын корулаар керек.

— Ол керегинде санааркабас та керек—деп, мен ортозына кирижип айттым.— Тенгеринин текези түргөн учуп жат, оны чечен ле адышту кижичи адып алар.

— Ол сананарда ла андый. Баштапкы ла катап адып ийгенде (анчы жастыра да аткан болзо), тенгеринин текези канаттарын талбагдадып, кейде бир ле жерге кыймык жок, анчыга өнөтийин туруп берген чилеп, токтой берет. Оны ол тужунда кырлу мылтыкла белен адып алар...

Карануйдан база ла куш чыгып, агаштын кӧлӧткӧзинде бирде кӧрүнбей калып, бирде ойто кӧрүнип келип, жалагнын үстүнө айланып уча берди.

Тимканын теңеринин текези керегинде куучынын мен жилбиркеп угала, ол сан башка кушты жуугынан кӧрӧргӧ кӱн-зедим.

— Теңеринин текезин кӧрүп алар арга бар — деп, мен ого бойымнын кӱнүмди айдарымда, Тимка айтты. — Бистин жерде озор кӧп. Жагыс тыг ла аяктап кӧрӧр керек — озор жажынып жакшы билер. Озор ачык та жерде отурза, чек билдиртпейт.

— Канайып?

— Анайып — Тимка кӱлүмзиренди. — Бойыгар кӧрӧригер.

Эртен тура мен теңеринин текезин бедреп бардым. Же агаштын аразында жарым тӱш жүреле, бир де неме таап болбой, жанып келдим. Эртенгизинде де, үчинчи де кӱнде мен тегин жерге калас жүрдим — теңеринин текезин таап болбодым. Же кӱнүн ле энирде, озордын, мени ӧчӧштирерге тургандый, куркулдап ла канаттарын табышту талбандадып учулап тургандарын мен угуп турдым. Барган ла сайын мен жазап аяктап кӧрӧргӧ кичееп туратам, же андый да болзо, не де болбойтон. Бир катап чичке орук жолдо мен эки жымыртка жатканын кӧрдым. Озор ак-боро журуктарлу, жердин ӧгнинен агыланбай жаткан, онын учун мен озордын үстүнө арай ла базып ийбегем. „Озор жолдын ичине кайдан келген — деп, мен санандым, — уйадан тӱшти эмеш пе? Андый болор аайы жок... Айс болзо, кандый-кандый куш бойларынын жымырткаларын апардала, мында артыргызып салды эмеш пе? Же кӱүктен башка, кандый куш бойынын жымыртказын агаштын аразыла тажып турар эмеш... , айла ол бир уунда эки жымыртка салбас ине“.

Энирде мен Тимкага тапкан жымырткаларым керегинде куучындадым.

— Жымырткалар, мрамор ошкош, боро жолду, дедигер бе? Кыскылтым жолдор база бар эмеш пе?

Жымыртканын журуктарында кыскылтым өң база бар болгону санаама кирип келди.

— Же ол теңеринин текезинин уйазы ине! — деп, Тимка күлүмзиренди.

— Акыр, акыр, же кандый да уйа анда жок болгон. Жымырткалар анайда ла жерде жаткан.

— А теңеринин текелери уйа этпей жат. Олор жерди эмеш ле тактай тепсейле, бир-эки өлгөн салып койор...

Таң адарда ла, мен уйа жаар мендеп бардым. Жымырткаларга базып ийбеске, жолды жаап аяктап көрүп, араай бастым. Бот бу кече олор жаткан жер. Мен жымырткалардын жанында турган, женесле бүркөлгөн эски төңөшти темдектеп салгам. Же жымырткалар жок болды. Мен база бир алтам эттим, же кенетийин... алдымнан боро не де учуп чыкты, мында мен мрамор ошкош эки жымыртканы көрүп ийдим. Жууктап келеримде дезе, жымырткалардын үстүнөн учуп чыккан теңеринин текези жыгылып браатты. Мен өлүп брааткан куш жаар тап эттим, же ол эмеш учуп барала, база ла жада берди.

„Көбөркийек калганчы ла күчин салып учат“ — деп сананала, база ла куш жаар бастым. Же онын күчи база да арткан болгодый. Андый да болзо, көдүрилеле, ол онын ары барды. Мында мен бастыразын билип ийеле, жаан каткырдым. Куш мени уйадагы туура апарарга анайда араланып туратан болтыр. Бирде жада берип, онын ойто ичкерлеп барып, бир секундка өрө учуп чыгып, онын ойто жерге ташталып түжүп, ол мени ыраак апарар эди. Онын кийининде, качан уйазынан менин ырап жүрө бергенимди көрүп алза, ол уча берер.

Андай эп-сүмеле көп куштар тузаланатанын мен билетем, же олор көп сабазында балдарын жарып алган тужунда анайда эдетендер: ада-энезинин бир-бирүзи өлгөн эмезе шыркататкан болуп араланып, өштүни туура апарганда, олордын балдары жажынгылай берет. Теңеринин текези дезе өштүни жымырткаларынан да туура апарып жат.

Онын кийининде бир күн уйа жаар мен онын тын аяк-

танып араай брааттым. Темдектеп алган төгөжиме мен бир канча алтам жетпей туруп токтой түжеле, айландыра жакшы ајыктанып көрдим. Куш бойын кандый жакшы жажырып јат! Учын да ла мен оны көрүп ийдим. Ол бир де кыймык јок отурып, јолдогы болчок балкаштый көрүнөт, онын јаныс ла јаан тосток көстөри токунаазы јок јалтырап турат. Эмди кушты лаптап ајыктап алар аргалу болдым. Сырты ла ичи јолдорлу боро-чоокыр кушкаш уянын үстүнде отурган эмес, јаткан деп көрүнөт. Айса болзо, чын да андый болгон, ненин учун дезе, билдиртпеске ол јерге тын јаба јадып аларга албаданат. Тенгеринин текезинин чокужы кичинек болтыр, је кандый ајыкту!— оны айландыра ла койу кылганадый сагал өскөн болтыр. Бу кылгана-сагал тенгеринин текезине андаарга болужып јат деп, мен озо баштап билип болбогом — онызы кушка шүүн айасту неме болуп јат. Бис бой-бойыс јаар көрүжип турганча, канча кире өй өткөнин билбезим (меге кайкамчылу болуп көрүнгөн кушты јилбиркеп ајыктап тургам, ол дезе, мен онон ары нени эткейим эмеш деп, менен көзин албай көрүп јатты), је өй көп лө өткөн болор деп бододым. Бу өйдө куш бир де кыймыктанбай јатты. Ол ло күннен ала мен кужымды жаантайын келип көрүп туратам, је ого тын јууктабайтам. Бир ле катап, балдарын базып алды ба деп көрөргө, мен оны үркүдип ийгем. Јок, жымырткаларын јаргалак эмтир.

Бир катап орук јолло эмес, јыраалардын ортозыла ујага јууктап клееделе, мен жабыс ээлип калган будакта база бир тенгеринин текезинин отурганын көрүп ийдим. Ол будакта, куштар чылап, одура эмес, сындай отурып, бир де кыймыктанбай турды, мен оны болгобос јанынан көрүп ийгем. Анайдарда, тенгеринин текелеринин бала базарында тижизи де, эркеги де кожо туружатан эмтир.

Ол күн мен кушты ујазынан үркүдип ийдим. Мен тенгеринин текелерин тапканымнан бери он күн өдө берди. Олор алдында база канча да күн базып јаткан. Тенгеринин текези дезе — оны мен билип алгам — балдарын он алты-он јети күннин бажында базып алат. Анайдарда, балдарын ол эртен-бүгүн ле базып алгадый болгон. Је бүгүн ол балдарын базып

алгалак эмтир. Је канайдар, эртен келгейим. Тенгерининг текечектерининг јангы жарылган балдарын көрбөргө мен тынг күүнзеп турдым.

Эртенгизинде мен база ла уйанынг јанына келдим. Уйага бир канча алтам јетпей туруп, мен, алдындагы ок чылап, токтой тўжелеле, кушты ајыктап көрбөм, ол меге сыраңгай башка болуп көрүнди. Ол бойынын ок јеринде кыймык јок отурган, је алдындагызынан тынг сергелен болуп, мен јаар чочыдулу көрүп отурды. Оны онон јакшы ајыктап көрүп аларга, мен ичкери база бир алтам базып ла ийеримде, кенетийин сақыбаган јанынан мындый учурал болды: куш чыркырап ла оозын јаан ачып алала, меге удура чурап келди. Јажырбай айдайын — баштап тарый эмеш коркый да бергем: оозын ачып алала, чыркырап турган „буды јок“ (тенгерининг текезининг буттары сўрекей кыскачак эмтир) куш кандый да саң башка болуп көрүнди. Је куштын анайып кубула бергени тегин эмес деп, мен тўрген бодоп ийеле, уја јаар көрдим. Кичинек орочокто бой-бойына јапшыныжып алган эки јаан башту куш-кажак отурды. Јымырткадан јарылып чыкканынан ала бир канча час өткөн дө болзо, олор койу, чоокыр јунла бүркелип калган болтыр, ада-энезиндий ок јаан, тосток көстөриле көргүлөп отурдылар. Олор јымырткадан јарылып чыгарда ла, андый болгон—јунду ла көстөриле көрүп турар.

Эмди тенгерининг текелерине бош јок болор. Тўште олордын балдары үргүлөп јаткан ада-энелерининг алдында отурап, карачкы кире ле берзе, курсак сурашкылаар. Кичинек немелер бойлорынын јаан оосторын ачылап алар, кичеемкей ада-энелери дезе тудуп алган курт-конгустарын эжелип, оосторына салып турар. Бу өйдө канча кирези каршулу курт-конгустар јиилетенин айдарга да күч.

Тенгерининг текезининг балдары чыдап јаанаарына 18—20 күн керек. Онон олор бойлоры учуп баштаар. Озо баштап араай, јабыс учар. Онын кийининде учужын там ла тыгыдып,

кейде жүзүн-жүүрленип айланар, өрбө чыгып, кезем төмөн түжүп учарга үренгилеер. Же ол до тужунда олордын ада-энелери олорды таштабас — база он кирези күн азыраарлар.

Бир канча күн мен уйа жаар жүрбедим. Же бир катап бүрүнкийде бардым. Орук жолго једип келеримде, эмеш жарык болгон. Же тенгеринин текелеринин ада-энези јок болгон: олор аш-курсак бедреп баргандар. Уйдаа дезе јундары јакшы өзүп калган, ада-энелериндий ок өңдү, тенгеринин эки текечеги отурды. Бой-бойлорын ийде салыжып, олор баштарын көдүрип ле оосторын ачып турдылар. Эки-үч минут өдө берерде, ада-энелеринин бирүзи уйанын јанына учуп келип, экелген курт-конгузын бир балазынын оозына салып ийди. Бирүзи јаны ла уча берерде, экинчизи једип келди. Анайда көп катап болды.

Бойымды билдиртип ийбеске албаданып, мен уйанын јанында узак турдым. Бүрүнкий койыла берерде, орук јолдо не болуп турганын мен јакшы көрүп болбой, бодоштырып ла тургам. Же анайда канча кире туратан, јана бердим.

Онын кийининде мен бир канча күн божобогом, онын учун „бойымнын“ куштарыма келип болбогом. Же качан учы-учында келип көрбө болзом, орочок куру болгон. Чыдап өзүп калган балдары ада-энелериле кожо уча берген эмтир.

Бу ла өйдөң бери мен јылдын сайын јаскыда ла јайдын башталарында, городтын јака јерлеринде жүргемде, тенгеринин текезинин тын јараш та эмес болзо, је меге јараган „уррр... уррр... ооррр... ооррр...“ деген кожондорын тындап тураачы болгом.

КАРЛ ЛА ГАЛЯ

Мен жаткан тура жаан ла эски болгон, ол деремненин сырагай ла учында, агаштын жаказында турган. Ол жыл жайгыда менде айылдап келген нөкөрүм жаткан. Жакшы айас күнде бис жаантайын сууга эжинерге баратаныс, жут күндерде биске нөкөрлөрилел Тимка келетен, ол тужунда бис жаан комнатада жуулатаныс. Жаанмыр көзнөктөрдү жызырадып, салкын трубада күүлөп туратан, комнатада дезде жылу, жакшы болгон. Бис Москва керегинде, балыкташ керегинде, жаңы бичиктер ле онон до өскө немелер керегинде куучындажатаныс.

Кезикте балдарла кожо бис агаш аразына баратаныс, бир катап керек дезде борсуктын ичегенин де тапканыс. Же көп сабазында мен нөкөрүмле түште иштенетенис, балдар дезде биске чаптык этпейтен.

Бот мынын учун олоордын бир катап эртен тура келгени мени кайкатты. Олор озо баштап сенекте тепсенип турала, не де керегинде араай жөптөжөлө, учында эжикти токулдатылар. Комнатага киргилейле, Тимка чамчазынын топчызын алып, койынынан ноокыдый кичинек неме чыгарала, оны столго салып койды.

— Каргаанын балазы — деп, ол кыскарта айтты. — Кичинек...

— Же не болды? — деп, мен жылбиркебей сурадым.

Балдар кемзингилеп, бой-бойы жаар көргүледи. Менин тындуларды сүүйтенимди бидип, олоор андый каруу сакубаган.

— Ол уйазынан түжүп калган — деп, Тимка мендеп куучундай берди. — ол тыг кичинек, онын учун бис сананганыс... Слер оны азыраарга алып аларыгар эмеш пе деп сананганыс.

Куштын балдарын азырап чыдадары кандый күч керек болгонын мен билерим, айылдан узак ойгө чыгып, кайдаар-кайдаар барып болбос, түште тышкары амырап базып жүрерин токтодор керек, ненин учун десе куштын балдарын үзүк ле жогынан азырап турар керек. Тудуш ла жаңыдан жүзүн-жүүр курсак: курттар, чымындар, конгустар бедреп табар керек. Ого үзеери куштын балазын клеткада тудуп, азыраар күүним жок болгон, комнатада тутса, олор чаптык эдип, жүзүн-жүүр шок жетирерлер. Балдар куштын балазына килеп, ого каруу болгоны меге сүреен жарады. Балдар буурзак та болзо, же көп учуралдарда тындуларга сүрекей казыр болотон эмесе олорды жилбиркеп кичеебейтен.

— Же канайдар, каргаанын балазын мен алгайым.

Балдардын жүстери жарый берди.

— Же мындый сурак болор: күнүн сайын слер бистинг каргаачакка курсак экелип турарыгар. Меге бош жок, чынын айтса, оны жагыскан азырап та чыдабазым. Жөп пө?

— Жөп! — деп, балдар бир үн айдыштылар.

— Же кандый курсак керек, слер билереер бе?

-- Билерис. Каргаа бастыра ла немени жип жат ине...

— Же бу эм тургуза каргаа эмес ине, каргаачак. А каргаалар, бистинг бастыра куштар чылап, бойлорынын балдарын курт-конустарла азырагылап жат. Жарт па? Эмди барып иштенигер. Жагыс түрген жүрүгер — каргаачак, байла, аштап жат.

Балдар түрген жүгүрүшкилей бердилер. Мен каргаачакла артып калдым. Ол канча ойлү деп, билип аларга мен ченештим. Эди-сөбгининг бескезининг көрөр болзо — ол тыг кичинек эмес болгодый — „жагы чыккан“ каргаачактын бескези 15—16 граммнан көп эмес болор ине. А бу оноң уур болгон. Же бир жагынан оны тыг жаан да дегедий эмес — учуп чек билбес болгон. Каргаачактар десе беш неделенинг бажында учуп баштап жат. Онын учун учуп баштаар ойин сагып көрөр керек. Ол тужунда онын чыккан күнин билип аларга күч

эмес болор. Мен анайып шүүнип отурганчам, менин эртен тура кайдаар да барган нөкөрим жанып келди, каргаачакты көрүп ийеле, эжиктин жанында кайкап тура берди. Мен база куш жаар көрүп ийдим. Ол столдын кырында отурды. Каргаачактын бажы, мойыны, канаттары, куйругу, чокужу ла буттары кара болгон, төжи ле сырты агалтырым-боро. Боро каргааларды мен көп көрүп жүрөтөм, же олор андый жараш болгонун жаңы ла билдим. Каргааларды көп улус сүүбейтен, олорды таштанчы бор-кар жийтен, жалаңдардын каршучы барынтычылары деп бодойтон. Каргаалар туза жетирип жат деп, бастыра улус билбейт, же ол жаңыс ла курт-конустарды ла оок керткиндерди жоголтып турганы учун тузалу болуп турган эмес, кандый да аңылу „санитарлар“ болуп турганы да учун тузалу болуп жат. Мен жараш каргаачакты көрүп, онын жаражын жаңы билип алганыма сүүнип отурдым. Менин нөкөрим, байла, анайып ок сананып турган, ненин учун дезде, мен жаар көрөлө, ол күлүмзиренип ийеле, сурады:

— Онын ады кем?

Мен каруузын берерге жеткегемде, байадан бери учукпай отурган каргаачак кижинин үнин угала, атпас эдип, тын „Карр“ деп үнденди.

Бис экүлебис күлүмзиренип ийдис. Каргаачак дезде, „Менин адымды ундыбас эдип эске алыныгар“ дегендий, база катап „Карр-карр“ деп үнденди.

— Анайдарда, Карл ба?— деп, менин нөкөрим такып сурады.

— Карр..— деп, каргаачак жартады.

— Бот жакшы. Таныш болорыс, Карлушка.

— Карр..— деп, каргаачак база катап үнденди.

Анча-мынча узак ой өдө берди, балдар ойто келетен ой туку качан једип калган. Је олор эмдиге ле јок болгон.

Је бот базаып клееткен улустын табыжы ла онын сонында эжикке араай токулдатканы угулды. Сенекте балдар турды, же олордын бүдүштери кандый да сан башка болгон.

— Нени де тудуп албадаар ба?
— Тудуп алганыс. Көп конгустар... Же бис таан тапканыс.
— Неме?
— Таанак. Бу.
— Же, билереер бе...
— Же ол кичинек ине, өлүп калар.
— Уксан бери—деп, менин нөкөрүм киришти.— Артызып алалы. Бисте Карл барда, Галя да болзын. Олор экүге эрикчил де болбос.

Анайда бистин турада база бир тынду неме, ол ло тарыйын биске „Галья“—деп адаттырган боро мойынду кара таан кожулды. Ол боду каргаадан чыйрак та, шулмус та болгон. Сүмелу көстөриле бис жаар улам ла көрүп салып, ол столдын үстүлө жүгүрүп, „Кэ-кэ-кэй“ — деп, жараштыра үнденип турды. Кезикте ол „Гал-ка, Гал-ка“ деп јарт айдып турды. Анайып турала, ол учурал болуп каргаачактын јанына јууктап келгенде, онызы ого „Карр“ деп каруун берет, мынайтканы куштар бой-бойлорыла таныжып тургандый болды.

Галя коомой до учуп турган болзо, Карлдан жаан болгон, ол канаттарыла талбып, јүк ле бир јерден база бир јерге учуп барат. Же андый да болзо, оны тааннын јаш балачагы деп айдарга јарабас, ненин учун дезе ол эмди ак-боро өндү эмес, чек кара болуп калган.

Куштар тын аштап калган болгодый: ажанар күүндери бары билдирип турды. Меге оморды азыраарга келишти. Чойлошконды пинцетле алала, мен оны Карлдын ачык оозына салып ийдим. Карл чойлошконды ачаптанып јип ийер деп бодогом, је ол чойлошконды оозынан чыгара түжүрип ийди.

— Јибей туру ба?—деп, менин нөкөрүм кайкады.— Сен азырап билбезинг, онын учун ол анайып јат. Кайда мен азырап көрөйин.— Ол пинцетти алала, чойлошконды каргаачактын оозына сугуп ийди. Чойлошкон база ла столго түшти. Кенетийин Галя, бистин мынайып турганысты јазап ајыктап көрүп турала, чойлошконго јууктап келди, онон оны тиштенип алып, туура калды. Каргаачак аайы-бажы јок тын үндене берди.

— Ах, сени, ачапты — деп, оны нөкөрүм шоодып айтты. Карл токтобой, кыйгырып ла турды. Оныла тузаланып, чойлошконды мен каргаачактын жаан ачык оозына база катап сугуп ийдим, айла болгобой, тамагына терен сугуп ийдим.

— Араай, ол карыла берер ине — деп, нөкөрүм коркый берди.

Je каргаачак карылбады. Ол чойлошконды белен ажырып ийди, онын кийининде ол кыйгырбай, токтой береле, түгин атырайтып ийди. Je мында Галя үндене берди. Бис оны азырай бердис. Оны азыраарга күч эмес болды: ол курсакты колдон бойы ушта согуп алат. Карл база ла кыйгыра берди. Онын кийининде Галя, онын кийининде база ла Карл.

Учы-учында куштар тейоло, токунай бердилер.

— Уйада андый эки-үч жимекчи болзо, энезине күчке ок келижетен болтыр — деп, менин нөкөрүм айтты.

— А каргаалардын уйазында көп сабазында төрт-беш баладан болуп жат ине. Таандарда төрт-алты, кезикте жети-тогус. Бир айдын туркунына олор көп жүзүн-жүүр курт-конгустар жип жат.

— Бу бастыразы жакшы — деп, менин нөкөрүм айтты, — Je бис бойыс база ажанар керек. Мен курсакты чүрче ле белетеп ийерим. — Je ол курсакты белетеерге жеткелекте, куштар база ла кыйгырыжа берди.

— Эйт, кайрактандарды — деп, ол кайкай берди. — База ла ба?

— База ла — деп, мен каруун бердим.

— Улам ла мындай болор бо?

— Баштапкы өйдө улам ла.

Нөкөрүм бажын кунукчылду жайкады, онын соңында бис куштарысты база ла азырай бердис.

Je онон ары эмеш жеңил боло берди. Чындап, баштапкы өйлөрдө бис айылыстан чыгып, кожо кайдаар да барып болбойтоныс, Je куштарды азыраарга бис түрген үренип алганыс. Карлга курсакты тамагына терен сугар керек болгон, Галя десе курт-конгустарды колдон ло алып жийт. Тын удабай, Карл да колдон алаачы боло берген, Je качан ол чойлошконды баштапкы ла катап столдон чокып жип ийерде, бистин сагыжыбыс бу ла тушта жарыган. Канайып жарыбайтан! Эмди

куштарга курсакты артыргызып салала, бис катап ла балыктап эмезе агаш аразына барар аргалу боло бергенис ине. Эртенгизинде ле бис, кармактарысты алала, балыктап бардыс. Балыкты көп туттис.

— Эртен база келерис — деп, мен кармактарымды жунадып, айттым.

Жанып келзебис, Галя столдын үстүндө араай басып жүрү, же Карл дезе бойынын жеринде жок болды.

— Ажыкту — деп, менин нөкөрүм санааркаганду айтты. — Карл кайда болотон?

— Карл, Карл, — деп, мен кычырдым.

Каруу жок болды.

— Галя, Карл кайда?

Галя неме билбеечи болуп, бис жаар көрүп ийеле, столдын кырына отуруп алды.

— Ол уча бербес ине. Бастыра көзнөктөр лө эжиктер жабылу — деп, мен комнатаны ажыктап көрүп айттым.

— Уча берер? Же Карл учуп билбес ине!

Чындап та, каргаачак бу ойгө жетире учуп болбой, басып ла жүрөтөн, Галя дезе, ого көрө, канаттарына көдүрилип туратан. Бот эмди де ол канайда да каткымчылу секирип чыгала, комнатала учуп барала, көзнөктин бозогозына отуруп алды.

— Эх, сени, кулугурды, качан ок учар боло бердин бе! — деп, менин нөкөрүм Галянын жанында отурган Карлды көрүп ийеле, сүүнчилү кыйгырып ийди, онын кийининде, карманынан тала банканы чыгарала, балыктаганынан арткан бастыра чойлошкондорды чаазынга төгүп ийди.

— Жигер! — деп, ол оморды курсак жириге кычырды.

Куштар маалкатпадылар. Галя банканы болгобой антарып ийерде, онон бир чойлошкон түже берди. Галя оны түргөн чокып, жип ийди.

Эртенгизинде бис балыктаарга чойлошкондор казып алала, банканын үстин картонло жабала, көзнөктин бозогозына тургузып салдыс. Куштарды тойо азырап салган болгоныс, Карл тойып алала, столдын үстүнде амырап отурды. Же Галя неге де серемжилү жүрексиреп турды. Ол столдын, тактачактардын үстүле жорголоп турала, учында көзнөктин бозогозына отурып алды. Анда десе чойлошконду банка турган. Онон ол кенетийин банканын жанына секирип келеле, чокужыла оны тын чокып, антарып ийди, көзнөктин бозогозына төгүле берген чойлошкондорды түрген тере берди. Бис банканы ала койорыста, чойлошкондордын көп сабазы ка-

чан ок жиилип калтыр. Же бистин балыктап баратанысты Галя токтодып салганына бис эмеш те чугулданбадыс. Галя мыны сананып эткендий болды—банкада курсак бар болгонын ла оны канайда једип алып жиirin куш билип ийгендий болды. Тындуларла болгон андый учуралдарды көргөн кижилоруды чын ла санаалу деп бодоордон айабас. Тындулар керсү, санаалу деп көп улус бодоп јат. Чынын алар болзо, керек онызында эмес. Кече Галя банканы түртүп антарып алала, курт таап јиген. Бойынын сүүген азыранты кужынын „санаалузына“ тын сүүнген нөкөриме бу ишти Галя сананбай бүдүрген деп јартап берерге, мен мындый ченемел эттим: көзнөктин бозогозына куру банканы тургузып койдым. Банка куру болгонын Галка јакшы көргөн, же андый да болзо, оны ийде салып ийеле, курт бедрей берди.

Күндер өдүп турды. Бистин куштар јаанаган сайын биске там ла ас чаптык эдип турдылар. Чындап, туранын ичин

бис күнинде канча-канча катап жуунадып турганыс, је онызы, баштапкы күндерде канча кирези шакпырап турганыска көрө, биске неме эмес болды. Куштар биске база бир чаптыгын јетирген — олор тын эрте ойгонып туратан. Айла, көстөрин ачып ла ийеле, олор курсак сурайтан. Озо баштап бис куштарга чугулданып туратаныс, је онын кийининде үрене бергенис, керек дезе сүүнип туратаныс — эртен тура эрте иштеерге јакшы ине.

Бис бойыстын азырап алган куштарыска үрене бергенис, олор до биске үрене берген. Бис айылыстан кайдаар-кайдаар барып келеле, турага кирип ле келгенисте, куштар сүүнчилү үнденижип, биске удур аччулап келетен.

— А бу бастыразы чын эмес ине — деп, бир катап нөкөрим айтты.

— Неме чын эмес? — деп, мен ондобой сурадым.

— Олордын кижиге үрене берип, оны сүүп туратаны. Байла, көзнөкти ачып ийзе...

Онын айтканы чын деп, бойымда оныла јөпсинзем де, нөкөримнин айтканы мени ачындырды.

— Билерин бе не — деп, мен омок айттым. — Бис эмди ле оны ченеп көрөрис. — Анайып айдала, колымды көзнөк ачарга ууладым.

— Сакуп ал — деп, нөкөрим коркый берди. — Айса болзо...

— Је керек беди! Уча бергилезе, баргылагай ла.

— Је — деп, менин нөкөрим унчукпай турала, јөпсинди, айса болзо, олорго јайымда артык болор.

— Јок, артык эмес. Узак ойгө азырадып јаткан куштар, јайымга божодылза, көп сабазында өлүп калгылайт — дедим, нөкөримнин кайкай бергенин көрөлө, кожуп айттым: — Ненин учун өлүп јат дезе, олор јакшы учарына, быйларына курсак табарына, өштүлөрдөг чеберленип, ајыктанып јүрерине темикпей јат.

— Айса, божодорго јарабас... — деп, ол айтты.

Је мен көзнөкти ачып ийдим.

Соок салкын ла тышкартынан угулып турган тал-табыш бистин куштарысты, байла, коркыдып ийген болор. Олор кы-

зынып, көзнөктин бозогозына жапшына бергендий билдирди. Галя көзнөктин бозогозынын кырына базып келип, төмөн көрөлө, садка түжүрө калып ийди. Мен көзнөккө тап эттим, же Галя качан ок ойто көзнөктин бозогозында отурды.

Карл тышкары учуп чыгарга узак тидинбей отурды. Же учу-учында, ол бойынын жаан күчтү канаттарыла талбып ийеле, уча берди. Бир канча минут өдө берди. Карл ойто келбеди. Мен нөкөрим жаар көрдим, онын меге чугулданып турганы көзинен билдирди. База бир беш минут өтти, Карл келбеди.

— Божогон! — деп, менин нөкөрим кезем айтты. — Бистин Карл уча берди. Эмди ол өлүп калар.

— Сен билеринг бе, жаантайын андый болбой жат ине.

— Галя уча бергелекте, көзнөкти жаап алзан, торт болор — деп, нөкөрим колын жагып ийеле, өскө кыпка кире берди.

Мен көзнөкти жаап ийеле, тышкары чыктым. Же бистин комнатабыстын көзнөгинин чике ле одожындагы тактада Карл отурды, мен оны көрөлө, кайкай бердим. Ол мен жаар аяктап көрөлө, мойынын чөйип, „Карр, карр, карр...“ — деп, жаныма отур дегендий, жалакай үнденди.

Карлдын жанганына канайып та тыг сүүнген болзобус, куштарыска канайып та сүреен үренип калган болзобус, удабас биске айрылыжарга келижер деп билип турганыс: бистин жанатан өйис жууктап келген. Куштарды бойлоры азыранар аргалу эдип белетеп салар керек. Эмди бис көзнөктөрдү жаппай, олор курсакты бойлоры бедреп үрензин деп, куштарды өнөтийин курсак жок артыргызып турдыс.

Удабай атанатан күн једип келди. Чемодандар белен болды, кармактарды јуунадып, бичиктерди танып алдыс. Галяла, Карлла эзендежип алары артты. Бис оморды агаштын аразына ырада апарала, анда агыдып ийер деп јөптөжип алдыс. Бис бой-бойыс жаар көрбөскө албаданып, унчукпай бардыс. Жаан эмес ак јерге једеле, менин нөкөрим токтой берди.

— Болор — деп, кунукчылду айтты, онын кийининде колында тудунып алган Галянын сыртын сыймап, араай өрө чачып божодып ийди. Мен Карлды база анайып ок божодып

ийдим. Куштар кейде айлангылап турала, агаштардын орто-
зында көрүнбей калдылар.

— Же баралы! — деп, менин нөкөрүм үшкүрүп ийди.

Мен бистин куштарыс уча берген жер жаар база катап
көрдүм. Не де көрүнбеди. Андый да болзо, мен кычырдым:

— Галя, Карл!

Менин кычырганыма не де келбеди.

— Же баралы.

Же качан бис ак жерден агаш аразындагы орук жолго же-
дип келеристе, кенетийин канаттардын шуулажы угулды, онын
соңында менин ийиниме Карл отура түшти. Ол бажыла ме-
нин мойныма жыжынып, араай „Карр... карр“ — деп үнденди.

Карл ойто келгенине тын сүүнгениме мен үстүсте катап-
катап „Га-ля, Га-ля“ — деп үнденгенин озо баштап укпай да
калгам. Кайыннын будагында Галя отурды. Бис оны көрүп
ийгенисти билип ийеле, ол будактан учуп түжеле, менин ко-
лыма отуруп алды. Же сүүне де берген болзобус, шүүнүп ал-
ган керегис бүдүрүп болбогонусты билип, мен нөкөрүм жаар
көрдүм. Же нөкөрүм бу сурактын аайына чыгып алтыр.

— Бис оморды кожо апарарыс — деп, ол аланзу жок айт-
ты. — Жаңыс оморды канайып апарарыс. Бисте оморго жаара-
дый клетка да, кайырчак та жок. Колдорыста чемодан, кар-
мак, бичиктер болор ине.

— Билеринг бе не, оморды анайда ла апаралы.

— Барарга ыраак ине, жолдо пересадка эдерге келижер.

— Кем жок, апарарыс — деп, нөкөрүм кезем айтты. — Мын-
да, агаштын аразында, омор бистен уча бербегенде, жолдо омор
бистен ырап кайдаар да барбас. Онын айтканы чын болды.
Москвага жетире омор бистин ийинибиске отуруп келгендер.

ДИМКА, РОМКА ЛА ТАРМАЧЫ

Колхозтын адаручысында, мениң Егор Павлович айылдажымда, Москвадан келген агроном јаткан. Агрономдо Ромка ла Димка деп сегис јашту эки игис уулчак болгон. Сары чачту балдар городтон деремнеге баштапкы ла катап келгенине тың сўўнијип турдылар. Олор тўжўне ле агаштын аразында эмезе јаланда ойногылайтан. Куучынчы болгон учун олор кўдўчиле таныжып алала, оныла кожо ўўр мал кабыратандар, јыраалар суйуда кезерге Семён таадакла кожо агаштын аразына баратандар, Никита таадактын садында олор јаш яблоняларды айландыра кўбўреде казарга, кургак будактарын кезерге ого болужатандар.

Је кичинек москвичтер анчадала пасечник Егор Павловичти сўўдилер. Ромка ла Димкага онын нези јараган болотон? Балдарга онын билгири јараган. Ол бастыра немени билер болгон: эртен тура садта кандый кушкаш кожондогонын, кандый ла ълѳннинг адын, сыгырткушты канайып эдерин, кандый јерде балыктайтанын. Кыскарта айтса, олор Егор Павловичти тың сўўйтендер. Је кенетийин бастыразы кубула берди.

Балдардын ла Егор Павловичтин ортозында не болгонын

мен узак ойгө билип болбой жүрдим. Егор Павлович бойы меге база нени де жартап болбоды. Олордын ортозында не де болбогон деп айдып турды. Димка ла Ромка ада-ручыга жүкпай бардылар.

Олорло бир катап куучындажып көрбйин деп сананала, бир эптү учуралда мен олорды айылыма кычырдым, азырап алган каргаачак Карлла, Галя деп таанла таныштырала, олорго конфет берип, куучынга келишкен айас айткан чылап, бүгүн түнде мен Егор Павловичке кожо балыктап баратам деп, мен айттым. Балдар бой-бойы жаар көрүшти, онын соңында олордын чырайы неден де коркый бергендий боло бергенин мен көрүп ийдим.

— Барбагар — деп, Ромка шымыранды. — Канайтса да барбагар.

— Ненин учун? — деп, мен олорды ондобой сурадым.

Балдар база ла бой-бойына көрүшти.

— Ол тармачы! — деп, Димка кенетийин айдып ийди.

— Не?! — деп, мен каткырып ийерге турала, балдардын коркып калган жүстерин көрүп ийеле, токтой бердим. — Же куучындагар — деп, мен каткырбай айттым. — Ненин учун тармачы? Тармачылар жок деп, слер билеригер ине.

— Олор городто болбой жат — деп, Ромка айтты.

— Деремнеде бар — деп, Димка аланзып айтты.

Олор нени көргөндөрүн ле бойлорынын санаа-шүүлтелерин бой-бойлорынан сөс блаажып, мендей-шингей куучындап бердилер. Мен мындый неме билип алдым.

Бир катап айас күнде — тенгериде бир де булут жок болгон, — балдар агаштын аразына барарга шыйдынып алгандар. Жолой олорго Егор Павлович жолугала, айтты:

— Агаш аразына барбагар. Жанмыр болор.

Балдар бир де булут жок тенгери жаар көрбөлө, танышканынан бери баштапкы ла катап ого бүтпедилер. Онон олор агаш аразы жаар жүргүлөй берди. Же эки де час өткөблөктө, салкын көдүрилип, булуттарла тенгерини бүркеп ийерде, коркушту жаан жааш жаады. Бастыра бойлоры жаашка өдүп калган балдар жангылап келдилер.

— Мен слерге айтпай кайттым, слер десе укпаганыгар — деп, олорды Егор Павлович уткыды.

— А слер кайдан билгенеер? — деп, соокко тонгонынан тиштерин чатылдадып, Димка сурады.

— Мен кече билгем — деп, Егор Павлович күлүмзиренди. Түнде Димка ла Ромка жакшы уйуктап болбодылар. „Ол кайдан билген болотон?“

Эртенгизинде карындаштар онон тын кайкаштылар. Эрте тура бүрүнкый болгон: желбер боро булуттар жердин үстүнде жабыс жылыжып, айландыра оок жанмыр табырап турды. Агаштын аразына барардан болгой, айылдан да чыгып барар арга жок болды. Егор Павлович десе кенетийин айдат:

— Бот бүгүн күн айазар.

Бу да тушта Егор Павлович чын айтты: он эки час киреде күн айаза берген.

Адаручы күннин айын ажындыра канайда билип ийетенин карындаштар база ла кайкап, түнде база ла жакшы уйуктабадылар. Бу түнде олор база бир кайкамчылу неме билип алды. Егор Павлович уйуктап турган кыпта час жок болгон. Ромка ла Димка оны жакшы билген, сок жагыс час агрономнын билезине берген кыпта турган. Же кенетийин Егор Павловичтин үйи сурады:

— Эмди канча өй?

Егор Павлович десе аланзыбай ла каруун берди:

— Төрт час бар эмей. Уйларды айдаар өй жетти.

Бу өйдө 4 час 10 минут болгон.

„Өйди де часка көрбөй билип ийет“ — деп, игис уулчактар сананды.

Балдар Егор Павловичти ченеп көрөргө санандылар, эрте тура ажанып отурала, ол жаар көрүп, Ромка сурады:

— Эмди ой канча не?

Егор Павлович туруп, көзнөктинг јанына базып келеле, онон тышкары көрүп, айтты:

— Байла, јети час јарым болор.

Бу ойдо Димка коштой турган комнатадагы частан көзин албай, көрүп турды — стрелка јети час одус беш минутты көргүзип турды.

Игис балдар меге база бир канча неме керегинде куучындап бердилер. Бастыразын куучындайла, олор мындый шүүлте эттилер: Егор Павлович — тармачы.

Мен балдарга Егор Павловичле ајыктанып јүрзиндер деп айттым. Бүгүн ле адаручыла куучындажып, „тарма“ керегинде онон сурап угайын деп бойымда санандым.

Бот бис суунын јарадында отурыс, мен Егор Павловичке уулчактарла куучындашканымды айдып бердим. Егор Павлович мени лаптап угуп отуры, мен куучындап божогологымда ла јаан каткыра берди. Ол неге анайда тын каткыра бергенин мен ондобой до калган болзом, меге база каткымчылу боло берди. Учында Егор Павлович көзининг јажын арчып, айтты:

— Мен дезе олор мененг ненинг учун корккыыр боло бергендерин сананып билип болбой тургам. — Ол сууны ајыктап көрүп, унчукпай отурала, кенетийин сурады: „Эртен күннинг аайы кандый болор деп, сен сананып турун?“

Мен чолмондоры мызылдап турган јарык теңери јаар көрөлө, ийиндерим кызындым.

— Билбезим. Кандый да болзо, теңери ару...

— Эртен јааш јаар, керек дезе күкүрт те болор — деп, Егор Павлович аланзу јогынаг айтты. Ол чыбыкты алала, сууга оны сугуп ийди: — Көрсөңг дө!

Мен анда, толголып турган курттан өскө, нени де көрбөдим.

— Бот ол ине — деп, Егор Павлович айтты. — Курт токунап болбой, шакпырап јат.

Менин сурагымды сакыбай, ол түрген ајыктанып көрөлө, менен ыраак јокто өзүп јаткан өзүмди көргүсти.

— База бир темдек бу белокрыльник деп чечек.

Егор Павлович танкы ороп алала, оноң ары куучындады:

— Жааштын алдында кей чыкту болотонун сен билеринине. Кижини оны якшы билип болбой жат. Же көп өзүмдер ле тындулар оны якшы сезип ийет. Курттын шакпырап турганын көрдин бе? Онызы күкүртке. Эмезе мынаар мыны көрзөн.

Ол чолмондый ак чечектү өзүмди көргүсти. Ол карануйда якшы жарт көрүнүп турды.

— Ол уйкучы чечек (дрёма). Ол, түште уйуктап турган чылап, жаантайын түрүлип калатан учун анайда адалган, жагыс ла эниргери жайылат. Качан үзүт көбөлөктөр ол чечек жаар көптөн учулап келгенде, жаш болор. Көбөлөктөр ого ненин учун учулап келип жат десе, ол чечек жааштын алдында көп жулук чыгарып жат. Мында кижини билбегедий не де жок—деп, Егор Павлович куучынын сакыбас жанынан божотты. — Жагыс бу тынду барометрлерди билер керек. Олор ар-бүткенде көп.

Мен Димкага ла Ромкага бу керегинде эртен куучындап берзем, олор Егор Павлович тармачы эмес деп билип алала, канайда сүүнгей не, канайда олор ойто нак нажылар боло бергей не деп, бойымда шүүнип отурдум. Егор Павлович менин санаамды билип ийгендий болды.

— Карындаштарга десе эртен мен бойым куучындап берерим—деп, ол күлүмзиренди.—Тынду барометрлер ле чактар да керегинде айдарым.

Эртенгизинде чындап та оок жаш жаады. Же мен Егор Павловичтин айылына кирип келеримде, ол бойы ла игис карындаштар жоруктап барарына белен болдылар.

— Бис агаш аразына барып жадыс—деп, олор мени бир үнле уткыдылар.

— Тынду барометрлер бедреп—деп, Егор Павлович күлүмзиренди.—Сен бисле кожо барарың ба?

Мен барып болбогом, нажылар мен жокко жүре бергендер. Энгиргери десе Димка ла Ромка база ла менин комнатамда отурдылар.

— Эртен аяс күн болор—деп, Рома омок айтты.

— Сен кайдан билерин, сен не—тармачы ба?

— Тармачы эмезим ле—деп, Ромка эмеш ачынып айтты.

Айас болорына он беш-жирме час жетпей, кайынгаттын жалбырактары түрүлүп калат, жут күннин алдында ойто жайыла берет деп, ол меге жартады.

— Кара конустар база учкулайт — деп, Димка кожуп айтты.

Отөктин жаан кара конустары күнүн сайын учпас болтыр ине. Олор түште жажынып калатан уяларынан жангыс ла айас күннин алдында чыгып жадылар. Түнде жааш болотон болзо, кандый да жакшы энирде кара конустар уяларынан чыкпас. Же кезикте оок жааш та жаап турган болзо, кара конустар жерге жабыс учуп турат. Айдарда, күннин аайы кубула берет.

— Кандый, сүреен бе? — деп, Ромка сүүнчилү сурады.

Час жокко бйди канайда билип алатанын Егор Павлович олорго база айдып берген.

Эртен тура кушкаштар ойгонып келеле, ол ло тарыйын кожондошкылай берет. Ончозынан озо кыскылым куйрукту кушкаш ойгонып келет. Онын кийининен кызыл-сары төштү кожончы кушкашак (зорянка) ойгонот. Олордын кийининде боро баарчыктар, чымын тудуп жиир боро кушкаштар ойгонып жат. Эртен тура, төрт часта, чокурактын (зябликтин) кожоны угулат. Же чечектерле не болуп турганы онон до жилбүлү.

— Бир катап эртен тура сен менен ой канча час деп сураганын санаанга кирип туру ба, Ромка?

— Ол тужунда бис слерди ченегенис—деп, Ромка кызара берди.

— Эмди мен оны билип алдым — деп, Егор Павлович каткырып айтты. — Мен ол тужунда көзнөктөн көрүп турганым санаанга кирет пе?

Сарызымак бндү чечектин кабортозы ла жайылганын ол тушта мен көрүп ийгем. Ол эртен тура жети ле сегис частын ортозында жайылып жат деп, мен билетем. Онын учун мен эмди жети час одус минут болор деп айттым.

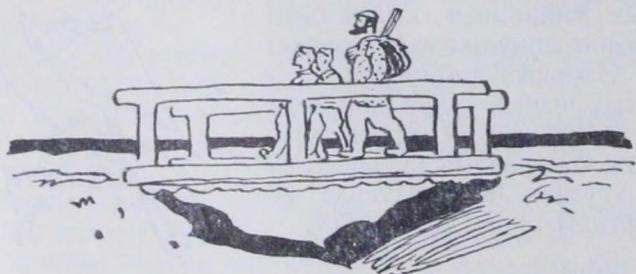
Жүзүн-жүүр чечектер башка-башка ойдө жайылып ла түрүлип жат деп, Егор Павлович биске куучындады.

— Темдектезе, цикория деп чечек эртен тура төрт-беш часта жайылат, казак от чечек десе он часта качан ок түрүлип калат. Зонтик бүдүмдү ястребинка деп чечек беш час энгирде түрүлип жат, мак — сегис часта; танкы бүдүмдү ак чечек десе жети-сегис часта жайылып жат.

Ол күн энгирде Егор Павлович чечектер, өлөңдөр, өзүмдер керегинде көп жылбүлү немелер куучындап берди.

Эмеш басып, ар-бүткенде кандый кубулталар болуп турганына аяру салыгар деп, ол биске жоп берди.

Димка ла Ромка ар-бүткенде кандый чечектер канча часта жайылып ла түрүлип турганы ла кандый кушкаш канча часта ойгонып тургандары керегинде база көп неме билип алгандар.

КӨКТӨШТИН СЫЙЫ

Кышкы каникулда Ромка бойынын таадазына айылдап келген. Никита таадак журттын учында үч келтегейиненг садка курчаткан турачакта жаткан. Сад жаан эмес те болгон болзо, Никита таадак оны сүреен кичееп көрүп, онызына сүүнип туратан. Сад бойынын яблоняларыла бастыра районго жарлу болгон

Je кышкыда бу сад өскө садтардан незиле де аңыланбай, онын куу агаштары карла бүркелип калган турат. Кышкыда Ромканын бу садта эдер немези жок болгоны жарт. Онын учун ол чаназын ла конёгын алып, балдарла эртен турадан ала барала, таадазына бозом кирген ле соңында жанатан. Je бир катап ол жаантайын жанатан ойиненг эрте жүгүрип келди.

— Нени экелгенимди көрзөн — деп, ол сенектен ле кыйгырып ийди. — Бу! — деп, Ромка алаканын жайып ийди. Алаканында мойыны тужы көк, кара башту, ап-апагаш жаакту жажыл-сары кушкажак жундарын үрпейтип алган отурды.

— Көктөш эмтир — деп, таадак кушты көрүп айтты. — Албатынын ортозында оны жаан көктөш деп адагылайт.

— Эйе — деп, Ромка бажыла кекип, жүрексиреп куучындай берди: — Мен жолло браатсам, ол алдыманг учуп чыкты. Карла адып ийеримде, ол учпай, туура калып-калып брааткан. Ого jedип көрөримде — онын канады кардынг үстүле сүүртелип браатты. Je бот... — деп, Ромка кушты көзнөктинг бозогозына чебер отургузып салды. Куштынг сындыра согуп салган канады jerге тийип, сүүртелип турды, оозы ачыла берди. — Таадак, ол эмди өлүп калар ба? — деп, Ромка коркыганду шымыранып сурады.

— Кичееп көрүп, эмдеп аларыс — деп, таадак алаңзу жок каруун берди, — жангы оны чеберлеп кичеер керек. Барып, кухнядан суу экелген.

Ромка сууга барып келгенче, таадак көзнөктөрдүн көжөгөлөрүн жабала, кендирдин бажын уужап, көзнөктин алдына кендиреш салып берди, онын кийининде суулу кичинек блюдени тургузып койды.

— Көбрийек эмеш отуруп амырап алзын — деп, таадак өскө комната жаар ууланып ла эжикти жаап айтты.

Анайда сакубас жанынан Жаан көктөш деп адаткан кушкаш Никита таадактын айылында журтай берди. Баштапкы өйлөрдө ол көзнөктин бозогозында бир де кыймык жок отуруп, нени де жи-бей турды. Онын кийининде кендирешти эмештен чокып жип тураачы боло берген. Же комнатага кем-кем кирип ле келгенде, Жаан көктөш толук жаар барып, анда бир канча частын туркунына кыймыктанбай отуратан.

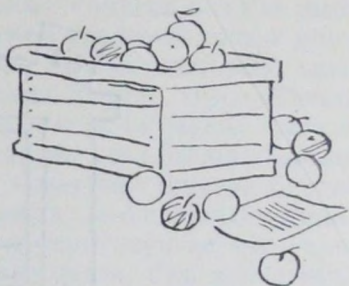
Каникул божоп брааткан, Ромка Москвага жүре берген. Никита таадак кушкаш керегинде ого бастыразын бичип туратан. Жаан көктөш жазылып, улустаң коркыбай барган, керек дезе кожондоп тураачы боло берген деп, таадак бичип туратан.

Же кенетийин, жас жаңы ла башталып турарда, Жаан көктөш уча берген деп, таадак бичиген.

Жайгыда Ромка пионерский лагерьге жүре берген, Жаан көктөш керегинде табынча ундып салды. Москвага жанып келеле, жаан посылка алды. Кайырчакты ачпай да туруп, анда не бар болгонын билип аларга күч эмес болгон, ненин учун дезе, посылкадан амтанду, өткүн жараш жыт жытанып турды. Анда яблоколор болгон. Ромка кайырчакты ачып ийди. Үстүнде бичик жатты: „Жаан көктөштөн сый“. Никита таадак кокурлап жат деп, Ромка сананды. Же ол кокур эмес болды.

Бир катап жаскы айас күнде Жаан көктөш форточкадан

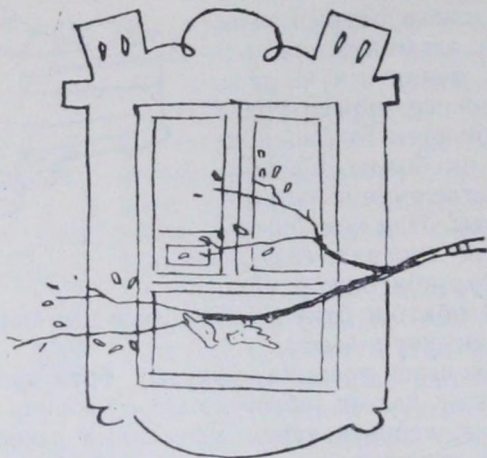
учуп чыгала, көзнөктин одожында турган яблоняга отурып алды. Таадак азырап алган кужына тын санааркабады, ненин учун дезде, көктөштөр кижиге түрген үрене беретенин ол билетен. Бу Жаан көктөшлө андый ок болды. Ол комнатадан көп катап учуп чыгып, ойто кирип турды. Жаан көктөш турага кирерге ле турарда, садтын үстүнче бир үүр көктөштөр учуп брааткан. Жаан көктөш өткүн үниле „цыв-цыв-пень-пинь“ деп, отурган жеринен учуп чыкты.

Көктөштөр агаш аразына учулап брааткан. Кышкыда, качан жер кардын калын жабынчызыла бүркелип, агаштын будактары кырула, кезикте керек дезде калын тошло бүркелип, курт-конгустар агаштын жарыктарына ла чобралардын алдына терен кирип калганда, көктөштөргө курсак табарга күч болот. Журт жерлерге жуук жүргенде, азыранарга женил, онын учун көктөштөр кышка агаштын аразынан журттарга жууктап көчүп жат. Эмди олор ойто агаш аразына учулап барып жаттылар.

Агаштын аразында жаскы тал-табыш кайнап турды. Анчадала кушкаштардын ортозында тын табыш болды. Будактан будакка омок калыгылап, олор жас келгенине сүүнгендий, сүүнчилү чыйкылдажып турдылар. Бу хордо кандый кушкаш жок болгон дейзигер!

Жаан көктөш өскө көктөштөрлө кожо ол ло тарыйын агаш аразындагы концертке кирижип, кожондожо берди. Эмди ле кушкаштарды көргөн кизи, олор нени де этпей, жангыс ла кожондожып жат деп сананар эди. Ле ол кижинин анайда сананганы жастыра болор. Кезиктери мынан ары учуп барарга белетенип, азыранып ла амырап турдылар, өскөлөри—андыйлары көбизи болгон—бойларына уйа әдер жер бедрегилеп, будактан будакка калып, агаштарды жакшы ажыктап турдылар. Олор бу ишти тын кичеенип бүдүредилер, ненин учун дезде

олор сонғында анда јадып, балдар басып алар ине. Бастыра кушкаштар эжерлү болды, жаңыс ла Жаан көктөш жаңыскан будактан будакка калып жүрди. Же учында жуугында не де сыгырып ийди. Жаан көктөш кайа көрди. Тижки кушкажак кичинек кара көзичегиле ол жаар көрүп отурды. Жаан көктөш тижки көктөштин жаңына учуп келди, онын кийининде олар экү будактан будакка калыгылап учуп жүрдилер.

Агаш аразында тал-табыш күнүн ле тыгып турды. Жаңы куштар учуп келип турдылар. Ұўрлежип алала эмезе бирден олар будактарга отурып, айландыра аыктанып, мында ла бойынын кожонгын баштап, оны энирге жетире токтотпой турдылар. Уйаларга керектү агаштын бош көндөйлөри күнүн ле астап турды. Же Жаан көктөш таадактын садында агаштардын бирүзинде эптү көндөйлөкти туку качан темдектеп алган.

Бир катап Никита таадак көзнөк өткүре угулган сүүнчилү өткүн кожонгон ойгонып келди. Ол көзнөктин жаңына келеле, көжөгөни ачып ийди. Көзнөктин чике ле одожындагы агашта Жаан көктөш отурып, бойынын чүми жок кожонгын ко-

жондоп турды. Жанындагы агашта тижи кичинек көктөш шакпырап турды. Ол агаштын көңдөйине учуп келип, онын ичин карап көрөлө, ого кире берди. Онон бажын чыгарып, ары-бери аяктайла, ойто ло көрүнбей калды. Киреле, тижи көктөш узак көрүнбеди, байла, бойынын жадатан јерин јакшы аяктап көрүп турган болор. Је бот, учында ла, көңдөйдөн чыгып, Јаан көктөштин јанына учуп келди, онон экү иштене бердилер. Тижи көктөш уйазына озо баштап јенес, онын кийининде түк тажып, садла, дворло ары-бери үзүк ле јок учуп, божобой шакпырап турганын Никита таадак бир канча күннин туркунына көргөн. Јаан көктөш дезе бойынын кожонгын кожондоп салып, онын кийининен бир де артпай, ээчий учуп јүрөөчи болды. Май айдын башталарында тижи көктөш уйдаг чыкпай барды, је Јаан көктөш тө эмди садтан чыгып, кайдаар да учпай барды. Ол тудуп алган курт-конустарын тиштенип алып, уйанын јанына учуп келеле, оморды бойынын нөкөрине берип турды.

Агаштын көңдөйининг түбинде кыскылтым-чоокыр кичинек он эки ак јымыртка јаткан. Тижи көктөш бойынын јылузыла оморды түни-түжиле изидип отурды, Јаан көктөш дезе оны азыраарга кичеенип турды.

Бу май айдын ортозында болды. Бир катап тижи көктөш уйазынан чыгала, агаштардын аразында көрүнбей калганын Никита таадак көрүп ийди. Ол ок өйдө уйанын јанына оозына курт тиштенип алган Јаан көктөш учуп келди.

„Балдарын базып алтыр“ — деп, таадак билип ийди.

Јаан көктөш учуп јүре бергенде, агаш аразынан тижи көктөш келет, ол база курт экелет. Уйазына ол киреле, удабай ойто ло чыгып, уча бергенде, качан ок Јаан көктөш мендеп келет. Уйда бой-бойлорына јапшыныжып алган јаан оосту он эки кушкажак отурды. Чинези јок тас немелер озо баштап түжүне ле уйуктап туратандар, је ада-энезинен кем-кем келгенин угуп ла ийгенде, баштарын көдүрип, чыйкылдашкылай беретен. Адазы эмезе энези уча ла бергенде, омор база ла бой-бойлорына јуук отургылап алала, уйуктагылай берет. Је бир канча күннинг бажында көктөштин балдары чыдап кел-

дилер. Олор качан ок уйадан карап, курсак сурап, тын чыйкылдажа бердилер. Көктөштөрдүн ада-энелери уйадан эртен тура эрте учуп чыгала, жаңыс ла караңуй киргенде, агаштагы курттар көрүнбей ле барганда, уйазына киретендер. Андый жаан билени азыраарга бу кичинек кушкажактар күчин сүрекей көп салат. Кушкаштын кажы ла балазы күнине ас ла салза, бежен-алтан курт-конус жип жат.

Көктөштөр балдарына яблонянын куртын, жиилек, жалбырак жиир курттарды, узун тумчукту конустарды, агаштын ла яблонялардын каршулу өскө дө курт-конустарын экелип жадылар. Көктөштөр бойлоры тоолоп билетен болзо, олор канча кирези каршулу курт-конустарды жоголтып жатканын, байла, тын кайкашкылаар эди. Эки ле неделеге, балдарын азырап чыдадарына жетире, Жаан көктөш бойынын билезиле он муннан көп каршулу курт-конус жоголкон.

База бир канча күндөр өтті. Көктөштөрдүн балдары жаан, көндөйдөг чыккылап, табынча учарга үренип алдылар. Олор, алдындагы ок чылап, курт-конустарды жакшы, көптөн жийтендер, жаңыс эмди бойлоры азыранар боло берген. Чындап, курсакты бойлоры таап жиирге олор табынча үренип темиккен. Курт-конусты көрүп ийеле, көктөштүн балдары немеден коркыгандый, тын чыйкылдажа беретен, онон адазы эмезе энези келип, канайда оны чокуп жийтенин көргүскен ле сонгында, олордын чыйкылдажы токтойтон. Көктөштөр агаштан агашка учуп, табынча бастыра садты шиндеп көрүп туратандар. Олордын канаттары күннин күнге тыгып, бойлоры там ла көскүр болуп турдылар. Олор будактарда жаңыс ла көрүнгөн курт-конустарды тудуп жип турган эмес, же агаштын жарыктарындагы ла жалбырактардын алдындагы курт-конустарды да таап жиир боло бергендер. Ада-энелери олорды эмдиге ле жетире кичееп көрүп тургандар. Олор балдарынын кажы ла кыймыктанганын аярып турат. Жайымга жаңы ла учуп чыккан он эки кичинек немелерди ончозын кичееп көрөргө сүреен күч. Андый да болзо, көктөштөрдүн ада-энези олордын бирүзин де аярбай артырбайтан. Жажынып калган куртты таап берип, коркунчактарын эмеш көкүдип туратандар.

Көктөштөрдүн балдарына жеткер болордон маат жок болгон. Ол туку, чеденнин ары жанында, жажыл көстөр күйүп жат. Онызы ачап кiske көктөштөрдүн балдарын азыктайт. Же көктөштөрдүн ада-энези сүрекей кырака, олар балдарын чеденге жуук божотпос. Кезикте барынтычы куштын көлөткөзи садтын чике ле үстүнче өдөт. Адазы жеткер жуук деп үндөнгөндө ле, бастыра биле будактарга жапшынып ла жалбырактардын аразына жажынып, тым отура берет. Табынча көктөштин балдары бойларынын нажыларын ла өштүлерин анылап танырга бойлоры үренгилеп алар, же эм тура десе олардын амыр жүрүми керегинде ада-энелери кичееп жат.

Күндөр өдүп турган. Көктөштөрдүн балдары жаанай берген. Никита таадак десе, эртен-бүгүн олар садтан учкулай берер деп, кунукчылду сананып турды. Андый ок болуп калды. Бир күн эртен тура Никита таадак садта Жаан көктөшти де, тижиде көктөшти, олардын балдарын да көрүп, таап болбоды, бу ойгө жетире таадак ологорго тын үрене берген болгон. Бастыра биле агаштын аразы жаар уча берген болбой кайтсын. Садта кандый да кунукчылду боло бергендий билдирди.

Же бир недеде өдө берди, кенетийин „пинь-пинь-пинь“... дегени угулды. Эзен бе! Көзнөккө одоштой турган агашта Жаан көктөш отурды. Тижизи десе жагы уйгага жер бедреп, садтын ичинде учуп жүрди. Көктөштөр бир жайдын туркунына көп сабазында эки катап бала базатанын Никита таадак билетен, онын учун тижиде көктөш садтын база бир учында уйгага агаштын жагы көндөйин таап алганын көрөлө, ол кайкабады. Бастыразын ла жагыдан такып эттилер. Агаштын көндөйин таап алала, тижиде көктөш элден озо ого женес ле тук тажыган, онын кийининде жымырткаларын базып жаткан. Бир кезек ой өткөн соңында десе, ол балдарын базып алган. Жаан көктөш лө тижиде көктөш балдарына курт-конус тажып, база ла иштене бердилер.

Никита таадак бу кичинек кушкажактардын андый күчтү болгонына сүреен сүүнип ле тын кайкап турды. Көктөштөр күнине он сегис частан иштейтендер. „Ол ойдин туркунына олар канча кирези каршулу курт-конус — курттар, көбөлөк-

төр, көбөлөктөрдүн курттарын ла жымырткаларын — жигилеп турат не, кайкамчылу ла неме“ — деп, Никита таадак бойында сананып турды.

Кышкыда, кар жаап ийгенде, көктөштөргө күч боло бергенде, Никита таадак садта оморды азыраар стол жазап, ого күнүн сайын эртеден белетеп салган курттарды, кендирешти ле калаштын оодыктарын салып беретен. Бу столго көп кушкаштар учулап келетен. Никита таадак курсакка кысканбайтан. Жайгыда кушкаштар онын ордына ого төлүзин жандырып берер. Онызы жастыра болбоды. Келер жылда садта таадак эдип, илип салган көңдөйлү уйачактарда, Жаан көктөш лө онын тижизинен өскө, база бир канча кушкаш уйа жазап алгандар. Эмди кушкаштар таадактын яблоняларын быжу корыгылап жат.

Бот мынын учун, качан күскиде Ромкага яблоколорлу посылка ийерде, Никита таадак „Бу сего Жаан көктөштөн сый“ деп бичиген.

Никита таадак жастыра айтты ба?

КАРА БАКА

Бир катап бала тужумда — ол өйдө меге он бир-он эки жаш болгон — мен нөкөрлөрүмө кожо городтон ыраак эмес агаш аразында содоп жүргөм. Кенетийин орук жолдо кандый да сан башка табыш угулды, онын кийининде бис жедеен кара бака көрүп ийдис. Балдар агаштар ла таштар алала, кара баканын үсти орто тап эттилер.

— Слер оны ненин учун? — деп, нөкөрлөрүм оны өлтүрүп ийерде, мен сурадым.

— Канайып ненин учун? — деп, олардын бирүзи кайкап айтты. — Ол каршулу ине, оноң сөблдөр өзүп жат, оноң до өскө жүзүн-жүүр оорулар табылат.

Мен жылжиркей, кодыр терелү, тиш жок жаан оосту, кыймыктабас көстөрлү кара баканы санаамда эске алындым. Чын да, андый жескинчилү бүдүмдү тындудан кандый ла оору табылбай кайдар. Андый да болзо, мен ненин де учун бойымда аланзып турдым. Же онын кийининде удабай ла болгон бир учурал менин аланзып турганымды узак өйгө жок этти.

Айылдаштын кичинек кызычагы садта ойноп отурала, кенетийин кара бака көрөлө, оны тудуп алды. Ый угуларда, бастыралары кызычак жаар жүгүрүштилер. Кызычак суйук

немеге уймалган колдорын алды жаар сунуп алган, оны ыйлаткан неме жаар уулап, ыйлап турды. Кара баканы ол ло тарыйын өлтүрүп ийдилер, энези десе кызынын колдорын самындап, шёткала узак жыжып, изү суула јунды.

Мында мен кара бакалар жангыс ла тыш бүдүмиле јескинчилү эмес, је олор база јеткерлү ле каршулу деп бодоп калдым. Эмди садта эмезе агаштын аразында меге кара бака учураганда, мен ырада тееп ийетем.

Је бир катап мен агаштын аразынан јанып клееделе, кара бака көрүп ийдим. Кара бака меге удур калып клееткен. Ол меге жууктап келерин сақып алала, мен оны ботинкамнын бажыла тееп ийгем. Кара бака кейде ангданып, јыраалардын ары јанына тоголоно берди, мен десе макам канып, онон ары барарга ла турзам, кату үн угулды:

— Сен нени эдип турун, кулугур?

Кижининг сақыбаган јанынан эрмектенгенин угала, мен чочый бердим. Меге удур бажын јайкап, буурыл башту кичинек карганак клеетти.

— Је ол кара бака ине, таадак!

— Кара бака эмей база — деп, ол айдала, јыраалардын аразына кире берди. Бир канча өй өткөн кийининде, ол кара баканы таап алала, оны карманынан чыгарган ару платка ороп алды.

— Слерди школдо неге үредет не — деп, ол менин кубула берген бүдүжимди көрүп, үшкүрди.

— Бис кара баканы өткөлдөгис — деп, мен ненин де учун каруун бердим. — Је кара бакалар каршулу деп, мен билерим!

Карганак ачынганына неме айтпай, жангыс ла јаан үшкүрүп салды.

— Сеге анайып кем айтты не!

— Кара бакадан сөблдөр болот ине...

— Колго сөблдөр кирдег, тилге десе — көп куру сөс айтканынан табылат — деп, ол чек ачына берди. — Билип аларга турган болзонг, энгирде кел, куучында жарыс. — Ол бурылала, кара бакалу түүнчегин чебер ту-

дунып, жүре берди. Же бир эмеш барала, тура түжүп айтты:

— Сен кыйалта жогынан келерин. Мен мында ыраак жок жадып жадым. Никифор Степановичти суразан, айдып берерлер.

Энирде мен карганактын айылына бардым.

Никифор Степанович кирнестеде отурды, же мен өткүшти араай ачып ийеримде, меге жалакай айтты:

— Андый да болзо, келдин бе. Же отур, куучындажалы. Эмезе... Жок. Озо баштап көрүп, угуп алалы, анайда жарт болор.

Ол унчукпай барды, мен десе жанына отурып алала, аярынып тыгдай бердим.

— Жок, эмди араай өрте. Жарым час кирези сакып алалы.

Сенекте отурганча, мен айландыра жакшы аяктанып көрдим. Туранын сол жанында жаан сад болгон, он жанында десе— маала. Туранын алды жанында жаан-жаан клумбаларда ла грядкаларда көп чечек өзүп жаткан. Эмди, качан күн ажа берерде, чечектер анчадала тын жытанып турды.

— Же, өй жетти ошкош— деп, Никифор таадак учында айтты.

Бис огород жаар бардыс. Никифор Степанович грядкалардын ортозыла араай басып браатты, мен база онын кийининен араай брааттым. Кенетийин ол токтой түжүп, тыгдады, онон кайра бир алтам басып, мени ичкери араай ийде салып, ийди.

— Тыгдап уксан да— деп, ол шымыранып айтты.

Мен тыгдадым, же озо баштап нени де угуп болбодым. Онын кийининде араай мачылдатканы ла угулар-угулбас тырсылдатканы угулды деп меге билдирди. Мен оны Никифор Степановичке айттым.

— Ол ине— деп, ол бажыла сүүнчилү кекиди.— Онызы грядкалардын ортозында каруулчык басып жүрүп, өштүлөрдү жоголтып жат.

Аяктап көрөлө, учында, мен „каруулчыкты“ — кара баканы көрүп ийдим.

— Мынызы мында андап жат, онызы, сенийи, — мааланын база бир учында— деп, Никифор Степанович шымыранды.—

Бараксан түниле андаар. Бир түнге олор канча кире каршулу курт-конус жоголтып турганын тоолоп то болбос.

Бис сенекке ойто келдис.

— Же эмди сен нени айдазын?— деп, карганак менен сурады.

— Андый да болзо, кара бакадан каршу да једип јат— деп, мен бүдүнбей де турган болзом, каруун бердим.

— Ол кандый андый каршу јетирип турган болотон, сурап угарга јараар ба?— деп, Никифор Степанович айтты.

— Сбөлдөр табылат— деп мен эртен тура айтканымды база катап айттым.

— Ол төгүн, көк лө төгүн!

— Мен бойым көрдим ине. Ол суйук ак неме чыгарып јат.

— Тил јок бакадан болгой, јакшы кижини де јамандап куурмактап саларга узак эмес. Баканы кандый ла неме согуп та ийер, өлтүрип те салар. Онын коруланатан тижи де јок, тырмактары да јок. Керек дезе качып жүгүрип те болбос. Бот онын учун кара бакаларга сенин айдып турган ак суйук немени ар-бүткеннин бергени ол ине. Же ол суйук неменин јаманы јок. Ол суйук неме бакага коруланарга керектү. Онын амтаны ла јаман— база јаманы јок.

Ол база ла унчукпай барды. Карануй кире берген. Тышканы тым болгон, керек дезе деремнедеги ийттердин үрүжи де угулбай турды. Мен тындап угуп отурзам, огородтон кандый да табыш угулбай турды. Же анда иженчилү часовойлор бойларынын службазында турганын мен билип турдым.

Мен јаан удабай Никифор Степановичле эзендејип алала, жүре бердим. Маала салаачы карганга мен база јолукпадым. Же оног ло бери мен кара бакаларды сокпой, карын, оморды жаантайын кичееп жүрөөчи болгом. Карануй кире бергенде, кара бака андап жүретенин мен көп катап көргөм. Курт-конус учуп жүрер ачык јерге чыгып алала, ол бойынын узун жапшынчанг тилин чыгарып ийет, анайтканда, араай тарсылдаткандый ангылу табыш угулатан, тилине ол ло тарыйын курт-конустар жапшына берет. Кара бака јорголоп то жүрген курт-конустарды, јердин курттарын, анайда ок жүзүн-јүүр каршулу өскө дө курттарды јигенин мен көрүп туратам.

Бир катап, мен балдарла агаштын аразында содоп жүре-
римде, биске кара бака учурады. Менин нөкөрлөрүм оны
өлтүрөргө турарда, мен жүгүрүп барала, кара баканы ала кой-
дым. Нөкөрлөрүм кайкажып, коркый бердилер. Кара баканы
түргөн чачып ийеле, колыңды жунарга жүгүр деп, озор мени
жакардылар. Же кара бакаларда бир де каршу жок деп, мен бал-
дарга жартап берерге күүнзедим. Менин колым жапшынчан ак
суйук немеге уймалып та калган болзо, мен баканы чачпа-
дым. Оны мен айылыма экелдим.

Айылымда ого жарагадый эптү кайырчак таап, ого тоб-
рак уруп, өлгөн салала, онын ичине кара баканы божодып
ийдим. Ол ло тарыйын ол толукка барала, өлгөннүн алдына
кирип алды.

Күнүн сайын эртен тура ла энирде мен кара баканы
азырап турдым. Озо баштап мен жүзүн-жүүр курт-конгустарды,
курттарды кайырчакка анаар ла чачып ийетем, чачар тужун-
да дезе жаантайын кайырчактын кырына токулдадып туратам.
Баштап тарыйын кара бака кижинин жууктап клееткенинен
коркып, жажынып туратан, же онын кийининде үрене берген
ошкоч. Айдарда, мен кара баканы бистин үредүчинин бер-
ген жөби аайынча курт-конгустарды агажактын учына кадап
алала, азырап турдым. Удабай туруп кара бака курт-конгус-
тарды бир де коркужу жогынан алып жип турды. Агажымды
мен күнүн сайын кыскартып турдым. Колымды жууктаткамда,
кара бака онон бир де эмеш коркыбай барды. Оны азырап
турар тужунда мен кайырчактын кырына токулдадып ийерге
ундыбай турдым. Бир күн мен кайырчакты токулдадып ла
ийеримде, кара бака курсакты көрбөй туруп, бойынын жажы-
нып отурган жеринен чыгып келди.

— Көрзөн оны—деп, мыны көрөлө, жаанам кайкады,—
андый жескинчилү бойынча санаалу турбай!

Кара бака бир де сананбай турганы жарт. Мен оны азы-
рагамда, жаантайын кайырчактын кырына токулдадып туратам
ине, онын учун ол токулдадыш ого ажанарынын сигналы боло
берген. Соңында, мен оны садка божодып ийгенимнин
кийининде, ол жаан таштын алдында жадар болгон, мен ого

күнүн сайын келип, ташты токулдадып ийетем, ол десе менин токулдатканыма чыгып келетен. Мен ого онын сүүйтен курсагын—көбөлөктөрдү ле курттарды беретем.

Анайда кара бакалардын кижиге жаманы жок ло олордон сөлдөр лө өскө дө оорулар табылбайтан деп, мен бойымнын нөкөрлөриме жартап бердим. Кара бака тыш бүдүмиле сүреен жараш эмес те болзо,— ол бистин жаан наҗыбыс. Же наҗыларды жаражы учун сүүп жаткан эмес ине.

Чын ба?

Баазы 10 акча

ГОРНО-АЛТАЙСК · 1963